

KRR.410.002.00.2015
Nr ewid. 170/2015/P/15/048/KRR

Informacja o wynikach kontroli

AGROCHEMICZNA OBSŁUGA ROLNICTWA

DEPARTAMENT ROLNICTWA
I ROZWOJU WSI

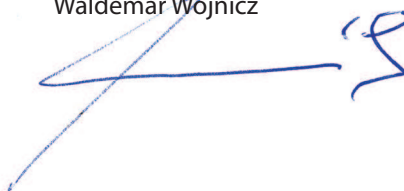
MISJA

Najwyższej Izby Kontroli jest dbałość o gospodarność i skuteczność w służbie publicznej dla Rzeczypospolitej Polskiej

WIZJA

Najwyższej Izby Kontroli jest cieszący się powszechnym autorytetem najwyższy organ kontroli państwowej, którego raporty będą oczekiwanym i poszukiwanym źródłem informacji dla organów władzy i społeczeństwa

Dyrektor Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Wsi:
Waldemar Wojnicz

Akceptuję:

Jacek Uczkiewicz

Wiceprezes Najwyższej Izby Kontroli:

Zatwierdzam:

Krzysztof Kwiatkowski

Prezes Najwyższej Izby Kontroli

Warszawa, dnia 27.X.2015r.

Najwyższa Izba Kontroli
ul. Filtrowa 57
02-056 Warszawa
T/F +48 22 444 50 00

www.nik.gov.pl

1. ZAŁOŻENIA KONTROLI	5
2. PODSUMOWANIE WYNIKÓW KONTROLI	7
2.1. Ogólna ocena kontrolowanej działalności	7
2.2. Synteza wyników kontroli.....	7
2.3. Uwagi końcowe i wnioski	9
3. INFORMACJE SZCZEGÓŁOWE.....	11
3.1. Charakterystyka stanu prawnego oraz uwarunkowań organizacyjno-ekonomicznych	11
3.1.1. Stan prawny	11
3.1.2. Uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne	13
3.2. Istotne ustalenia kontroli	18
3.2.1. Realizacja przez stacje chemiczno-rolnicze zadań określonych w ustawie o nawozach i nawożeniu.....	18
3.2.1.1. Zadania wykonywane na zlecenie producentów rolnych	18
3.2.1.2. Monitoring środowiska.....	19
3.2.2. Współpraca stacji chemiczno-rolniczych z rolnikami, instytucjami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi	20
3.2.2.1. Współpraca z rolnikami	20
3.2.2.2. Współpraca z instytucjami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi	28
3.2.3. Wydatkowanie środków na realizację zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa	29
3.2.4. Nadzór nad stacjami chemiczno-rolniczymi.....	33
4. INFORMACJE DODATKOWE.....	35
4.1. Przygotowanie kontroli	35
4.2. Postępowanie kontrolne i działania podjęte po zakończeniu kontroli	35
4.3. Finansowe rezultaty kontroli	36
ZAŁĄCZNIKI	37

Wykaz stosowanych skrótów i pojęć

Dyrektywa azotanowa	Dyrektywa Rady nr 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. <i>dotycząca ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego</i> (Dz.U.UE L 376 z 31.12.1991, str. 1 ze zm.)
IJHARS	Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych
IUNG-PIB	Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
PROW 2004–2006	Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006
PROW 2007–2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013
PROW 2014–2020	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020
Stacja Krajowa, Stacja, KSChR	Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza
Stacja okręgowa, OSChR	Okręgowa stacja chemiczno-rolnicza
Stacje	Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza i okręgowe stacje chemiczno-rolnicze
Ustawa o nawozach i nawożeniu	Ustawa z dnia 10 lipca 2007 r. <i>o nawozach i nawożeniu</i> (Dz. U. z 2015 r., poz. 625)
Ustawa Prawo zamówień publicznych	Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – <i>Prawo zamówień publicznych</i> (Dz. U. z 2013 r., poz. 907 ze zm.)

Temat i numer kontroli

Agrochemiczna obsługa rolnictwa (P/15/048).

Uzasadnienie podjęcia kontroli

Kontrola podjęta z inicjatywy własnej Najwyższej Izby Kontroli. Uzasadnieniem podjęcia kontroli był wzrost znaczenia racjonalnego nawożenia roślin uprawnych, które zostało określone w Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej opracowanym zgodnie z wymogami dyrektywy azotanowej Unii Europejskiej¹. Dyrektywa azotanowa nakłada obowiązek monitorowania zanieczyszczenia wód i gleb azotanami oraz fosforem pochodzenia rolniczego, a realizację tego zadania powierzono stacjom chemiczno-rolniczym. Ponadto, analiza przedkontrolna wykazała, że liczba gospodarstw, dla których okręgowe stacje przeprowadzają badania w celu określenia potrzeb nawozowych wynosiła około 37 tys. rocznie, co stanowiło 2,6% ogółu gospodarstw w Polsce. Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej zaleca, aby takimi badaniami było objęte rocznie 25% gospodarstw. Zdaniem NIK, stan ten nie jest zadowalający ze względu na niewykorzystanie korzyści wynikających z agrochemicznej obsługi rolnictwa, tj. optymalizacji kosztów produkcji w wyniku stosowania racjonalnych dawek nawozów oraz ograniczenia skażenia środowiska zanieczyszczeniami pochodzenia rolniczego. Badaniem gleb i doradztwem nawozowym poza stacjami chemiczno-rolniczymi zajmują się również inne podmioty. Przy planowaniu kontroli uwzględniono również fakt, iż obszar dotyczący agrochemicznej obsługi rolnictwa nie był kompleksowo badany przez NIK w ostatnim dziesięcioleciu.

Cel i zakres kontroli

Celem kontroli była ocena prawidłowości realizacji agrochemicznej obsługi rolnictwa. Głównymi zagadnieniami objętymi tematyką kontroli były:

- zgodność realizacji zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa z ustawą o nawozach i nawożeniu;
- współpraca stacji chemiczno-rolniczych z rolnikami, inspekcjami państwowymi, instytutami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi;
- wydatkowanie środków na realizację zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa;
- nadzór nad stacjami chemiczno-rolniczymi.

Badaniami kontrolnymi objęto lata 2011–2014.

Czynności kontrolne były prowadzone od 5 lutego do 8 maja 2015 r. w 10 jednostkach, tj. Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej w Warszawie oraz w 9 okręgowych stacjach chemiczno-rolniczych z siedzibami w: Białymstoku, Bydgoszczy, Lublinie, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Koszalinie, Warszawie i Wrocławiu. Wykaz skontrolowanych jednostek oraz jednostek organizacyjnych NIK przeprowadzających kontrolę przedstawiono w załączniku nr 1 Informacji. Kontrolę przeprowadzono na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o *Najwyższej Izbie Kontroli*², przy uwzględnieniu kryteriów określonych w art. 5 ust. 1 ustawy, tj. legalności, gospodarności, rzetelności i celowości.

¹ Kodeks jest zbiorem zasad, porad i zaleceń w zakresie ochrony środowiska w rolnictwie wynikających z dyrektywy azotanowej UE. Przestrzeganie zasad Kodeksu jest dobrowolne. Kodeks został opracowany w 2004 r. przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Ministerstwo Środowiska. Dostępny jest na stronie internetowej IUNG-PIB (http://iung.pl/dpr/publikacje/kodeks_dobrej_praktyki_rolniczej.pdf).

² Dz. U. z 2015 r., poz. 1096.

Ponadto, w trybie art. 29 ust. 1 pkt 1 ustawy o Najwyższej Izbie Kontroli, NIK zwróciła się do Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi o udzielenie informacji dotyczących przedmiotu kontroli.

Na potrzeby kontroli przeprowadzono również badanie ankietowe wśród rolników indywidualnych oraz innych podmiotów prowadzących działalność rolniczą.

2.1 Ogólna ocena kontrolowanej działalności

Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza oraz stacje okręgowe realizowały agrochemiczną obsługę rolnictwa zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu. Środki finansowe z budżetu państwa przekazane na ich działalność zostały wydatkowane zgodnie z przeznaczeniem. Nadzór Krajowej Stacji nad bieżącą działalnością stacji okręgowych sprawowany był prawidłowo. Współpraca Krajowej Stacji z inspekcjami państwowymi oraz instytucjami badawczymi realizowana była zgodnie z zawartymi porozumieniami i umowami. Natomiast współpraca stacji z jednostkami doradztwa rolniczego oraz podejmowane działania informacyjne okazały się nieskuteczne, bowiem odsetek gospodarstw korzystających z usług agrochemicznych był niski. W okresie 2011–2014 odsetek ten wyniósł około 8% dla wszystkich gospodarstw, z tego około 20% dla gospodarstw powyżej 20 ha, wobec zalecenia Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej objęcia badaniami gleby każdego gospodarstwa w co najmniej czteroletnim cyklu. Stacje nie określiły celów strategicznych w zakresie prowadzenia działalności szkoleniowej i informacyjnej mających na celu zwiększenie zainteresowania rolników agrochemiczną obsługą rolnictwa.

2.2 Synteza wyników kontroli

Realizacja przez stacje chemiczno-rolnicze zadań określonych w ustawie o nawozach i nawożeniu

1. W okresie objętym kontrolą Krajowa Stacja oraz stacje okręgowe realizowały zadania z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu. Najwięcej zadań zleconych stacjom okręgowym przez rolników dotyczyło badania odczynu gleby oraz zawartości makroelementów. Liczba wyników badań przeprowadzonych przez 17 OSChR w 2014 r. wyniosła 42 tys. i zmniejszyła się w stosunku do 2011 r. (51 tys.) o 17,6%. Liczba przeszkolonych rolników także się zmniejszyła: z 41 tys. w 2011 r. do 34 tys. w 2014 r. (o 17,1%). Wzrosła natomiast liczba wyników innych, mniej popularnych, badań dotyczących np. zawartości mikroelementów (z 1,6 tys. w 2011 r. do 2 tys. w 2014 r., tj. o 25%), azotu mineralnego (z 13,8 tys. w 2011 r. do 25,1 tys. w 2014 r., tj. o 81,9%) czy jakości podłoży ogrodniczych (z 8,4 tys. w 2011 r. do 9,9 tys. w 2013 r., tj. o 17,8%). Stacje okręgowe badały również nawozy mineralne i organiczne, osady ściekowe oraz materiał roślinny i płody rolne. Za wykonanie badań stacje pobierały opłaty zgodnie ze stawkami określonymi w rozporządzeniach Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Stacje opiniowały także plany nawożenia dla podmiotów prowadzących wielkoprzemysłowe fermy zwierząt. Ilość zastosowanych nawozów naturalnych określona w tych planach nie była jednak weryfikowana badaniami gleby przez inspekcję ochrony środowiska. [str. 18–19]
2. Stacja Krajowa oraz stacje okręgowe, zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu, utworzyły i prowadziły bazy danych zawierające wyniki pomiarów prób pobranych w punktach monitoringowych, które były przekazywane do Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej i do instytutów naukowych. Próby pobierano w stałych punktach monitoringowych, których sieć określiły stacje chemiczno-rolnicze we współpracy z instytutami naukowymi. Pomiarów obejmowały zawartość azotu mineralnego w glebach przeprowadzone w około 5 tys. punktów oraz fosforu i azotu azotanowego w wodach – w około 1,7 tys. punktów. Zgromadzone dane zostały wykorzystane do opracowania zasięgu obszarów szczególnie narażonych na zanieczyszczenia azotanami, a także do oceny stopnia poprawy jakości gleby w wyniku wdrażania działań rolnośrodowiskowych w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich. [str. 19–20]

Współpraca stacji chemiczno-rolniczych z rolnikami

1. Stacje okręgowe terminowo wykonywały badania agrochemiczne zlecone przez rolników, którzy w badaniu ankietowym określili je jako bardzo przydatne. [str. 27]
2. Z ustaleń kontroli NIK wynika, że zmniejszyła się liczba gospodarstw przebadanych przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze (z 39 tys. w 2011 r. do 36,2 tys. w 2014, tj. o 7,1%). Odsetek gospodarstw przebadanych w 2013 r. wyniósł zaledwie 2,7%. Niski był również odsetek gospodarstw korzystających z agrochemicznej obsługi rolnictwa w zalecanym Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej co najmniej czteroletnim cyklu. Według szacunków NIK, korzystało z niej maksymalnie 8,1% ogółu gospodarstw, a w przypadku gospodarstw powyżej 20 ha – maksymalnie 20,7%. [str. 21–25]
3. Najwyższa Izba Kontroli zwraca uwagę, iż w latach 2011–2014 powierzchnia przebadanych użytków rolnych nie zmieniała się i średnio rocznie wyniosła 985 tys. ha, co stanowiło około 7% użytków rolnych w Polsce. Glebę badano głównie w gospodarstwach dużych, o czym świadczy średnia przebadana powierzchnia w jednym gospodarstwie, która w 2013 r. wyniosła 26,2 ha. [str. 23]
4. Prowadzona przez stacje chemiczno-rolnicze działalność szkoleniowa i informacyjna nie skutkowałą zwiększeniem liczby przebadanych gospodarstw. Około połowa ankietowanych rolników nie zetknęła się z działalnością stacji. Wiedzę o agrochemicznej obsłudze rolnictwa rolnicy najczęściej czerpali z zawodowej edukacji rolniczej (40%) oraz specjalistycznych szkoleń prowadzonych przez inne podmioty (32%). Informowanie stosowane przez stacje okręgowe wskazano rzadziej, i tak: od przedstawiciela dowiedziało się 21% ankietowanych, z ulotki reklamowej – 4%, na targach i wystawach – 6%. [str. 26–27]
5. Problematyka dotycząca zachęcania rolników do prowadzenia badań agrochemicznych nie została ujęta w planach kontroli zarządczej dziewięciu spośród 10 skontrolowanych stacji. Efektywność działalności upowszechnieniowej ograniczały przestarzały system informatyczny stacji, który nie umożliwiał przetwarzania zgromadzonych danych. [str. 26]
6. Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie przeprowadzenie przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w 2014 r. ogólnopolskiej kampanii informacyjnej dotyczącej racjonalnego stosowania nawozów oraz zapobiegania ich stratom skutkującym zanieczyszczeniem środowiska. [str. 28]

Współpraca stacji chemiczno-rolniczych z inspekcjami państwowymi, instytutami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi

Współpraca Krajowej Stacji i stacji okręgowych z inspekcjami i instytutami badawczymi działającymi w obszarze rolnictwa realizowana była na podstawie zawartych porozumień oraz umów i polegała w szczególności na korzystaniu przez te jednostki z potencjału badawczego stacji. I tak, w przypadku Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych badano jakość nawozów wprowadzanych do obrotu, zaś w przypadku Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa – oceniano jakość płodów rolnych eksportowanych oraz uzyskiwanych w ramach produkcji integrowanej. Wykorzystywano raporty i opracowania naukowe, a także upowszechniano wiedzę o agrochemicznej obsłudze rolnictwa.

Współpraca z jednostkami doradztwa rolniczego była nieskuteczna i nie przyczyniła się do zwiększenia zainteresowania rolników usługami agrochemicznymi świadczonymi przez stacje chemiczno-rolnicze. [str. 28–29]

Wydatkowanie środków na realizację zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa

1. Stacja Krajowa i stacje okręgowe wykorzystały środki otrzymane z budżetu państwa zgodnie z przeznaczeniem. W latach 2011–2014 wydatki z budżetu państwa na finansowanie agrochemicznej obsługi rolnictwa wyniosły łącznie 163 mln – średnio 40,7 mln zł rocznie. Najwyższy udział w wydatkach miały wynagrodzenia i pochodne od wynagrodzeń (od 71% do 79%). Zatrudnienie w stacjach utrzymywało się na zbliżonym poziomie, i w 2014 r. wyniosło około 518 osób, z czego 11 osób było zatrudnionych w KSChR. [str. 29–31]
2. Dochody, głównie z opłat za badania wykonane przez stacje okręgowe, wyniosły w badanym okresie łącznie 34,3 mln zł (rocznie średnio 8,6 mln zł), i zostały odprowadzone do budżetu państwa. [str. 29–31]
3. W dwóch stacjach okręgowych stwierdzono nieprawidłowości przy udzielaniu zamówień publicznych. Nieprawidłowości dotyczyły wyboru trybu zamówienia oraz sposobu oceny składanych ofert. [str. 31–32]
4. Dotychczasowy potencjał badawczy stacji okręgowych był wykorzystywany racjonalnie. [str. 32]
5. Najwyższa Izba Kontroli stwierdziła duże zróżnicowanie stacji okręgowych pod względem obciążenia zadaniami, przy zbliżonych wydatkach na ich działalność. [str. 32–33]

Nadzór nad stacjami chemiczno-rolniczymi

W badanym okresie, nadzór Stacji Krajowej nad stacjami okręgowymi sprawowany był właściwie. System sprawozdawczości dotyczący wykonania zadań rzeczowych, określony przez Dyrektora Stacji Krajowej, funkcjonował prawidłowo. Sprawozdania roczne z działalności KSChR były przekazywane do MRiRW terminowo i przyjmowane bez uwag. W latach 2011–2014, KSChR przeprowadziła kontrole we wszystkich badanych stacjach okręgowych. Formułowane zalecenia miały na celu poprawę jakości prowadzonej działalności badawczej, gospodarki finansowo-księgowej, a także spraw pracowniczych. Działalność badanych stacji była także kontrolowana przez podmioty zewnętrzne, w tym cztery kontrole przeprowadziło MRiRW. W ich wyniku nie stwierdzono istotnych nieprawidłowości. [str. 33–34]

2.3 Uwagi końcowe i wnioski

Stacje chemiczno-rolnicze, wykorzystując swój obecny potencjał badawczy, zaspokajały bieżące potrzeby zainteresowanych rolników z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa. Zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu realizowały również zadania dotyczące monitoringu środowiska rolniczego. Rolnicy korzystający z usług stacji oceniali je jako bardzo przydatne, niemniej jednak odsetek rolników korzystających z agrochemicznej obsługi rolnictwa był niski. Kontrola wykazała, że stacje nie określiły celów rzeczowych krótko i długookresowych dotyczących objęcia agrochemiczną obsługą jak największej liczby gospodarstw, a przy wzrastającym poziomie nawożenia mineralnego zwiększa się ryzyko zanieczyszczenia środowiska. Zdaniem NIK, należy wzmocnić kampanie informacyjne i upowszechnieniowe na rzecz zwiększenia zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa, mając też na uwadze powierzenie stacjom chemiczno-rolniczym zadań instytucji pośredniczących przy realizacji PROW 2014–2020.

Biorąc pod uwagę aktualnie prowadzone przez stacje prace nad wdrożeniem wydajniejszych metod badawczych, a także potrzebę zacieśnienia współpracy stacji z jednostkami doradztwa rolniczego oraz wysoką ocenę usług stacji wyrażoną przez ankietowanych rolników, Najwyższa Izba Kontroli wnosi do Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi o spowodowanie:

- opracowania i wdrożenia strategii dotyczącej zwiększenia zasięgu agrochemicznej obsługi rolnictwa, w tym efektywnych metod upowszechniania o niej wiedzy, a także monitorowania efektów wdrażania tej strategii,
- zintensyfikowania współpracy stacji chemiczno-rolniczych i jednostek doradztwa rolniczego, w tym np. poprzez uzupełnienie w ustawie z dnia 22 października 2004 r. o *jednostkach doradztwa rolniczego*³ wykazu podmiotów, z którymi współpracują te jednostki⁴, o Krajową Stację Chemiczno-Rolniczą oraz okręgowe stacje chemiczno-rolnicze.

³ Dz. U. z 2013 r., poz. 474.

⁴ Określonego w art. 5 ust. 2 ustawy.

3.1 Charakterystyka stanu prawnego oraz uwarunkowań organizacyjno-ekonomicznych

3.1.1. Stan prawny

Instytucje realizujące agrochemiczną obsługę rolnictwa oraz ich obowiązki zostały określone w ustawie z dnia 10 lipca 2007 r. *o nawozach i nawożeniu*⁵ w rozdziale 5 pn. „Agrochemiczna obsługa rolnictwa”. Są nimi Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza oraz okręgowe stacje chemiczno-rolnicze.

Krajowa Stacja podlega ministrowi właściwemu do spraw rolnictwa, a Stacji podlegają okręgowe stacje chemiczno-rolnicze (art. 26 ust.1).

Stacją kieruje dyrektor, powoływany i odwoływany przez ministra właściwego do spraw rolnictwa, a okręgowymi stacjami – dyrektorzy, powoływani i odwoływani przez ministra na wniosek dyrektora KSCHR (art. 26 ust. 3 i 4). Zgodnie z art. 26 ust. 5 ustawy o nawozach i nawożeniu, dyrektor Stacji nadzoruje i koordynuje działalność okręgowych stacji, w tym gospodarowanie środkami publicznymi i realizację planów dochodów i wydatków.

Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza została utworzona na podstawie art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 2 kwietnia 2004 r. *o zmianie ustawy o nawozach i nawożeniu*⁶. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na podstawie powyższego przepisu, wydał zarządzenie Nr 17 z dnia 30 kwietnia 2004 r. *w sprawie utworzenia Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej i okręgowych stacji chemiczno-rolniczych*⁷, w którym m.in. określił siedziby i terytorialny zasięg działania 17 stacji okręgowych. Wydał również zarządzenie Nr 15 z dnia 21 czerwca 2006 r. *w sprawie nadania statutu Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej*⁸.

Stacja Krajowa oraz stacje okręgowe są państwowymi jednostkami budżetowymi (art. 26 ust. 2). Stacja jest dysponentem środków budżetowych II stopnia, a okręgowe stacje – dysponentem III stopnia (§ 3 ww. zarządzenia Nr 17 z dnia 30 kwietnia 2004 r.).

W art. 27 ustawy o nawozach i nawożeniu zostały określone następujące zadania Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej:

- określanie sposobu prowadzenia badań agrochemicznych, w tym dobór metod badawczych;
- ustalanie zakresu zadań wykonywanych przez okręgowe stacje;
- kontrola działalności okręgowych stacji, w tym stosowania przez nie metod badawczych i terminowości wykonywania przez te stacje badań;
- podejmowanie działań w zakresie udziału laboratoriów okręgowych stacji w badaniach dokładności wykonywania analiz chemicznych;
- organizacja szkoleń dla pracowników okręgowych stacji;
- tworzenie i prowadzenie bazy danych dotyczących zasobności gleb w azot i fosfor oraz zanieczyszczenia azotanami wód w profilu glebowym do 90 cm od powierzchni gruntu. Należy zaznaczyć, że powyższe zadanie wynika z dyrektywy Rady nr 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. *dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego*⁹ (art. 3 ust. 1 i zał. nr 1 lit. B pkt 2);

⁵ Dz. U. z 2015 r., poz. 625.

⁶ Dz. U. Nr 91, poz. 876.

⁷ Dz. Urz. MRiRW Nr 12, poz. 17.

⁸ Dz. Urz. MRiRW Nr 7, poz. 10.

⁹ Dz.U.UE L 375 z 31.12.1991, str. 1 ze zm.

- prowadzenie obsługi finansowej okręgowych stacji, w tym: opracowywanie planów dochodów i wydatków dla poszczególnych okręgowych stacji, a także przekazywanie środków finansowych na działalność bieżącą okręgowych stacji;
- wykonywanie innych zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa, powierzonych przez ministra właściwego do spraw rolnictwa.

Zgodnie natomiast z art. 28 ust. 1 tej ustawy, do zadań okręgowych stacji chemiczno-rolniczych należy:

- wykonywanie analiz gleb, roślin, płodów rolnych i leśnych;
- doradztwo w sprawach nawożenia;
- wykonywanie badań jakości nawozów i środków wspomagających uprawę roślin;
- wykonywanie ekspertyz i wydawanie opinii o zasobności gleb, składzie chemicznym roślin, nawozów i środków wspomagających uprawę roślin, a także prawidłowym stosowaniu nawozów i środków wspomagających uprawę roślin;
- prowadzenie działalności szkoleniowej i informacyjnej w zakresie, o którym mowa w powyższych punktach;
- tworzenie i prowadzenie bazy danych dotyczących zasobności gleb w azot i fosfor oraz zanieczyszczenia azotanami wód w profilu glebowym do 90 cm od powierzchni gruntu;
- wykonywanie innych zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa, powierzonych przez Stację.

W art. 28 ust. 2 ustawy o nawozach i nawożeniu podano, że za przeprowadzone na zlecenie badania i inne czynności, stacje okręgowe pobierają opłaty, które stanowią dochód budżetu państwa (art. 28 ust. 4). Nie pobiera się opłat w przypadku zadań wykonywanych na potrzeby organów administracji rządowej (art. 28 ust. 3). Stawki opłat zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 stycznia 2008 r. w sprawie wysokości i sposobu uiszczania opłat za zadania wykonane przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze¹⁰. Stawki opłat określone w styczniu 2008 r. obowiązywały w okresie od 8 marca 2008 r. do 25 września 2014 r., kiedy to rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 sierpnia 2014 r.¹¹ zmieniającym powyższe rozporządzenie zostały wprowadzone nowe stawki, wyższe o około 13%.

Ponadto, na podstawie art. 18 ust. 3 przedmiotowej ustawy, okręgowe stacje wydają opinie o planach nawożenia, które są zobowiązane posiadać podmioty prowadzące chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 tys. stanowisk, świń – powyżej 2 tys. stanowisk oraz nabywcy nieprzetworzonych nawozów naturalnych. Stawkę za wydanie opinii o planie nawożenia określono w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 grudnia 2007 r. w sprawie wysokości opłaty za wydanie opinii o planie nawożenia oraz sposobu jej uiszczania¹². Obecnie obowiązuje stawka w wysokości 7,11 zł za każde pole, za które uważa się powierzchnię użytków rolnych nie większą niż 4 ha lub każdą uprawę jednego gatunku rośliny uprawnej na powierzchni nie większej niż 4 ha.

¹⁰ Dz. U. Nr 29, poz. 174 ze zm.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 sierpnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wysokości sposobu uiszczania opłat za zadania wykonywane przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze (Dz. U. z 2014 r., poz. 1210).

¹² Dz. U. Nr 233, poz. 1716 ze zm.

Została ona wprowadzona rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 sierpnia 2014 r.¹³ zmieniającym ww. rozporządzenie. Poprzednia stawka, która obowiązywała w okresie od 29 grudnia 2007 r. do 9 września 2014 r. wynosiła 6,30 zł za każde pole (nastąpił wzrost o 12,9%). Zadania w zakresie tworzenia i prowadzenia bazy danych dotyczących zasobności gleb w azot i fosfor oraz zanieczyszczenia azotanami wód w profilu glebowym do 90 cm od powierzchni gruntu wykonywane są z urzędu na koszt budżetu państwa.

Zasady realizacji zadań stacji chemiczno-rolniczych określono też w rozporządzeniach Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi: z dnia 18 czerwca 2008 r. *w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o nawozach i nawożeniu*¹⁴ oraz z dnia 16 kwietnia 2008 r. *w sprawie szczegółowego stosowania nawozów oraz prowadzenia szkoleń z zakresu ich stosowania*¹⁵.

3.1.2. Uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne

Uwarunkowania organizacyjne

Agrochemiczną obsługę rolnictwa realizuje Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza oraz 17 stacji okręgowych. Terytorialne zasięgi działania okręgowych stacji nie pokrywają się z granicami administracyjnymi województw. Tylko dwie stacje okręgowe (w Rzeszowie i Wrocławiu) działają na terenie jednego województwa. Nie obsługują jednak całego jego terenu. I tak, część terenu województwa dolnośląskiego obsługuje stacja z siedzibą w Poznaniu, a część terenu województwa podkarpackiego obsługują stacje z siedzibą w Kielcach i Krakowie. Siedem stacji działa na terenie dwóch województw, cztery na terenie trzech, trzy na terenie czterech i jedna na terenie pięciu województw.

Należy zaznaczyć, że w Polsce prowadzą działalność firmy prywatne świadczące usługi dla rolnictwa w zakresie doradztwa nawozowego. Ich oferta jest skierowana głównie do dużych gospodarstw prowadzących rolnictwo precyzyjne w oparciu o nowoczesne programy zarządzania produkcją. Podmioty te na przykład sporządzają mapy przedstawiające zróżnicowanie zasobności pola w składniki pokarmowe, co umożliwi precyzyjne stosowanie nawozów. Próby glebowe do oznaczenia zasobności, firmy te pobierają maszynowo, a badania zlecają okręgowym stacjom chemiczno-rolniczym.

Ponadto usługi z zakresu doradztwa nawozowego obejmującego badanie gleby świadczy osiem jednostek doradztwa rolniczego. Rolnicy mogą również sami wykonywać mniej precyzyjne, ale za to szybkie testy oznaczania właściwości chemicznych gleby. Niemniej jednak, wiodącą rolę w doradztwie nawozowym pełnią okręgowe stacje chemiczno-rolnicze. Z przeprowadzonej przez NIK ankiety wynika, że 25,6% respondentów korzystało z usług świadczonych przez inne podmioty niż OSChR, w tym 13,1% – wyłącznie z usług tych podmiotów, a pozostali (12,6%) korzystali z obydwu możliwości.

¹³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 sierpnia 2014 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie wysokości opłaty za wydanie opinii o planie nawożenia oraz sposobu jej uiszczenia* (Dz. U. z 2014 r., poz. 1131).

¹⁴ Dz. U. Nr 119, poz. 765 ze zm.

¹⁵ Dz. U. z 2014 r., poz. 393.

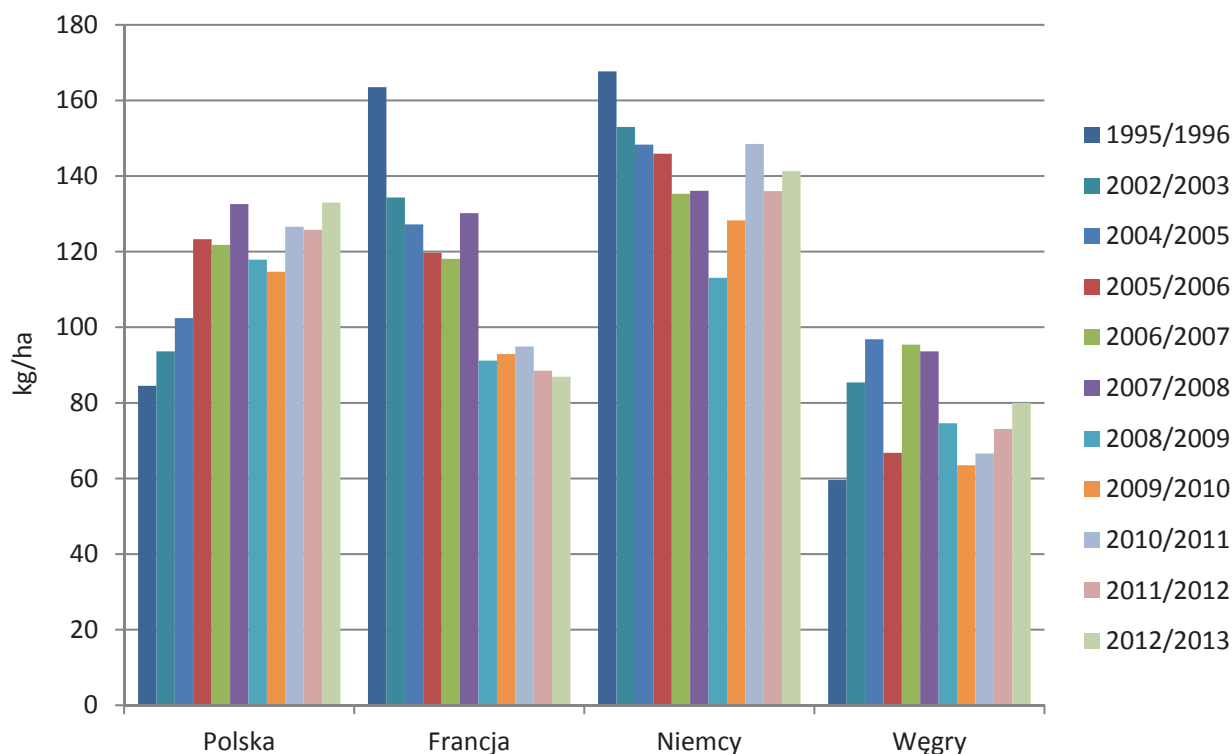
Uwarunkowania ekonomiczne

W Polsce zużycie nawozów mineralnych NPK (azotowych, fosforowych i potasowych) – w przeliczeniu na czysty składnik – stopniowo zwiększało się: od 93,2 kg/ha w sezonie 2001/2002 do 133 kg/ha w 2012/2013. Było zróżnicowane w poszczególnych województwach, i tak: w 2012/2013 w województwie opolskim wyniosło 223,5 kg/ha, a w województwie małopolskim 68,2 kg/ha.

W najbardziej rozwiniętych rolniczo państwach europejskich następuje spadek poziomu nawożenia lub jego stabilizacja, a więc odwrotna tendencja niż w Polsce – wykres nr 1 i załącznik nr 2 Informacji (tabela nr 1). Na przykład, pomiędzy 2002/2003 a 2012/2013 we Francji nawożenie NPK spadło z 134,3 kg/ha do 86,9 kg/ha, a w Niemczech – z 153 kg/ha do 141,3 kg/ha (w 2008/2009 wyniosło 113,1 kg/ha). Tendencja ta jest spowodowana m.in.: ograniczeniem kosztów produkcji, świadomością ekologiczną rolników, stosowaniem precyzyjnego nawożenia, kumulacją w glebie dużych ilości fosforu i potasu na skutek wieloletniego bardzo wysokiego nawożenia.

Wykres nr 1

Porównanie zużycia nawozów mineralnych (NPK) w kg/ha użytków rolnych (w przeliczeniu na czysty składnik) w Polsce i w wybranych państwach Unii Europejskiej

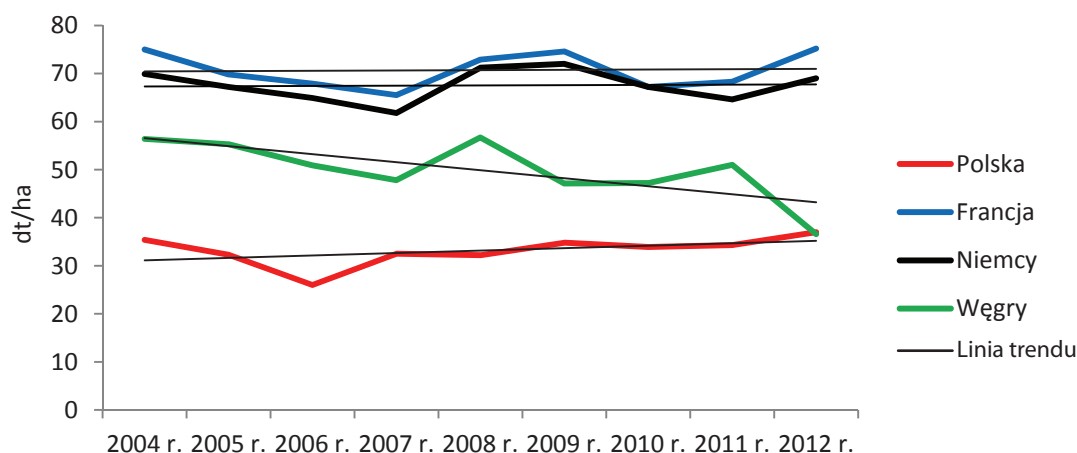

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

W Polsce, po przystąpieniu do Unii Europejskiej, zużycie nawozów wzrosło o 31%, podczas gdy globalna produkcja roślinna wzrosła zaledwie o 5%¹⁶. We Francji i Niemczech obniżenie nawożenia nie wpłynęło na plony zbóż – wykres nr 2 i załącznik nr 2 Informacji (tabela nr 2).

Wykres nr 2

Porównanie plonów zbóż w dt/ha w Polsce i wybranych państwach Unii Europejskiej

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

Nawożenie jest jednym z najważniejszych czynników plonotwórczych, jednakże jest to zabieg kosztowny i stwarzający istotne zagrożenie dla środowiska naturalnego. Stosowanie nawozów w potrzebnej ilości, we właściwym czasie i w odpowiedni sposób, zapewnia ich dobre wykorzystanie przez rośliny, co decyduje o wysokiej efektywności i opłacalności nawożenia, a także ogranicza przedostawanie się ich do wód gruntowych oraz cieków wodnych.

Umiejętne stosowanie nawozów oznacza wysoki stopień wykorzystania składników przez rośliny oraz ogranicza ich straty. Dla producenta rolnego ma to konkretny wymiar finansowy, ponieważ strata 1 kg składnika kosztuje go ponad 4 zł. Na przykład, przy dawce azotu 70 kg i wykorzystaniu na poziomie 50% (przeciętne wartości w rolnictwie polskim), z jednego hektara użytków rolnych następuje strata 35 kg azotu, tj. około 140 zł.

Prawidłowe nawożenie można stosować znając zasobność gleby w poszczególne składniki pokarmowe oraz potrzeby pokarmowe uprawianych roślin. Na przykład, z wyników badania gleby przedstawionych poniżej (rysunek nr 1) wynika, że gleba jest zakwaszona, zawartość potasu i magnezu jest niska, ale zawartość fosforu jest bardzo wysoka. Na ich podstawie rolnik wie, że powinien pole zwapnować oraz może ustalić odpowiednie dawki nawozów potasowych i magnezowych. Stosowanie nawozów fosforowych oraz wieloskładnikowych zawierających ten składnik jest w tym przypadku niezasadne.

¹⁶ Źródło: Kopciński J., Nieróbca A., Ochal P. „Próba oceny wpływu warunków pogodowych i zakwaszenia gleb w Polsce na kształtowanie produktywności roślinnej” 2013 r. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, T. 13, z. 2 (42) s. 53–63.

Rysunek nr 1

Przykładowy wyciąg ze sprawozdania z badań przeprowadzonych przez stację okręgową

Dział Laboratoryjny OSCHR w Warszawie
OKRĘGOWA STACJA CHEMICZNO-ROLNICZA W WARSZAWIE
 05-075 Warszawa, ul. Stanisława Żółkiewskiego 17
 tel/fax 022 773 53 21, 773 58 87
 www.schr.gov.pl
DZIAŁ LABORATORYJNY

Formularz 01/KJ r.26, data obow. 27.07.2009 r.

PCA
 POLSKI CENTRUM
 AGROCHEMII
 BADANIA
 AB 312

dotyczy zlecenia/umowy z dnia 20-02-2013 r.
 * Próbkę pobrane i dostarczone przez Zleceniodawcę, stan próbek bez uwag
 * Zlecenie wykonano w dniu 25-02-2013 r.
 * Wyniki badań odnoszą się wyłącznie do w/w próbek.
 * Bez pisemnej zgody Działu Laboratoryjnego sprawozdanie nie może być powielane inaczej, jak w całości.

Powierzchnia ogólna użytków rolnych: 5,00
 Przebadana powierzchnia ogólna uz. rolnych: 4,00
 w tym: gr orne: 4,00
 uz. zielone: 0,00

Wyniki badań na zawartość makroelementów

Nr próbki	Informacje od klienta			Kwasowość		Potrzeby wapnowania	Zawartość składników przyswajalnych (w mg na 100 g gleb)					
	Oznaczenie próbki	Rodzaj użytku	Kategoria agronomiczna gleby	PH w KCl	Odczyn		Fosforu		Potasu		Magnezu	
							P ₂ O ₅	ocena	K ₂ O	ocena	Mg	ocena
1	1	orne	średnia	4,21	bardzo kwaśny	konieczne	37,7	bardzo wysoka	6,5	bardzo niska	2,9	bardzo niska

Źródło: Materiały kontrolne NIK.

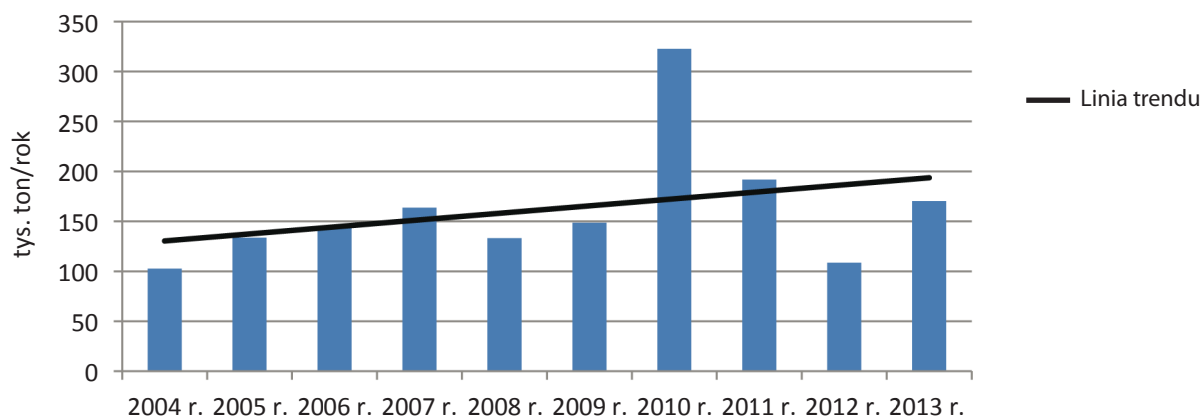
Zgodnie z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej zalecane jest, aby wykonać badanie gleby co roku pod każdą uprawę (w przypadku azotu mineralnego), a minimalna częstotliwość badania zawartości makroelementów to raz na cztery lata. Przy intensywnej produkcji roślinnej zaleca się coroczne kompleksowe badania. Do badania przekazywana jest reprezentatywna próbka glebowa, która powinna pochodzić z jednorodnego pola, o powierzchni nie większej niż 4 ha. Próbkę reprezentatywną, o masie do 0,5 kg, sporządza się po wymieszaniu próbek jednostkowych pobranych w przynajmniej 20 miejscach na 1 ha, z warstwy 0–20 cm.

Próbki do badania rolnik może dostarczyć do okręgowej stacji osobiście, wysłać pocztą lub za pośrednictwem pracownika terenowego stacji. Opłata za badanie jednej próbki gleby obejmujące odczyn i zawartość makroelementów (fosfor P₂O₅, potas K₂O i magnez Mg) wynosi 13,12 zł brutto. Opłata za badanie zawartości mikroelementów (bor, miedź, cynk, żelazo i mangan) wynosi 52,48 zł brutto. Opłata za badanie na zawartość siarki (zalecane przed uprawą rzepaku) wynosi 53,11 zł, a w przypadku badania makro lub mikroelementów – 46,86 zł brutto.

W wymiarze bezwzględnym, odpływ związków azotu rzekami z obszaru Polski jest największy spośród 9 krajów zlewiska morza Bałtyckiego i w 2009 r. wynosił 144 tys. ton azotu, co stanowiło około 25% całkowitej ilości związków azotu zrzuconych do Bałtyku z całego obszaru zlewiska. Wynika to z faktu, że Polska jest jednym z największych krajów tego zlewiska o powierzchni zajmującej 18% jego obszaru, a ludność stanowi 45%. Jednostkowa wielkość zrzutów azotu w Polsce należy do najmniejszych i wynosi około 3,7 kg N na jednego mieszkańca i 4,6 kg N na jeden ha powierzchni całkowitej kraju.

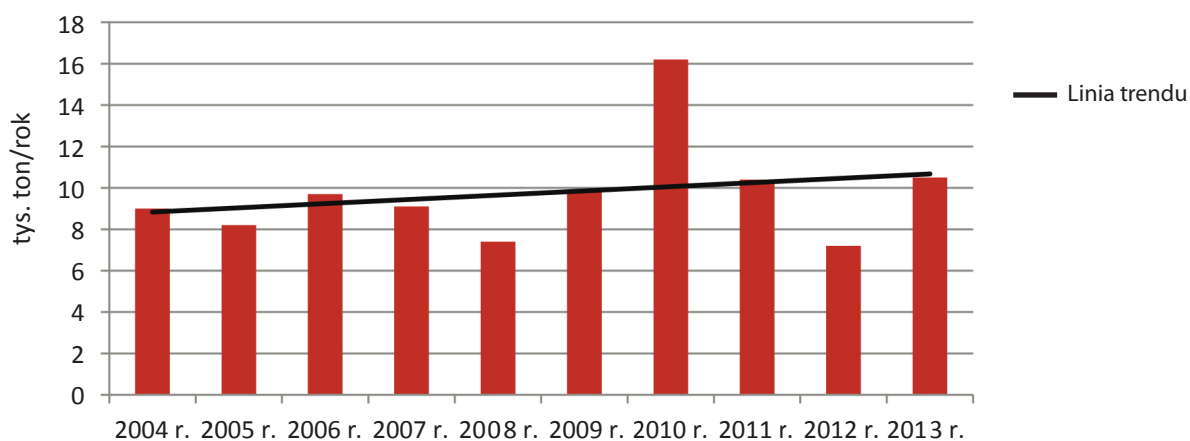
Według OECD¹⁷ polskie rolnictwo odpowiada za 40–45% krajowych zrzutów azotu i 30–35% zrzutów fosforu do Bałtyku. W latach 2004–2013 odpływ azotu oraz fosforu do Bałtyku miał tendencję wzrostową (wykres nr 3 i 4).

Wykres nr 3
Odpływ azotu rzekami do Bałtyku¹⁸

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

Wykres nr 4
Odpływ fosforu rzekami do Bałtyku¹⁹

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

¹⁷ Raport OECD (Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju) z 2008 r. „Wpływ rolnictwa na środowisko naturalne od 1990 r.”

¹⁸ W 2010 r. w Polsce wystąpiła powódź.

¹⁹ Patrz przypis 18.

3.2 Istotne ustalenia kontroli

3.2.1. Realizacja przez stacje chemiczno-rolnicze zadań określonych w ustawie o nawozach i nawożeniu

Zakres zadań realizowanych przez Stację Krajową oraz skontrolowane stacje okręgowe był zgodny z ustawą o nawozach i nawożeniu. Obsługa rolnictwa świadczona przez stacje umożliwiła rolnikom zlecenie wykonania analiz gleb, roślin, produktów rolnych i leśnych oraz zapewniła doradztwo nawozowe, ekspertyzy i opinie o zasobności gleb, składzie chemicznym roślin oraz nawozów i środków wspomagających uprawę roślin. Obejmowała również podmioty prowadzące wielkoprzemysłowe fermy zwierząt, które obowiązane są posiadać opinię okręgowej stacji o planach nawożenia.

Krajowa Stacja koordynowała działania okręgowych stacji określając sposoby prowadzenia badań agrochemicznych, w tym dobór metod badawczych oraz zapewniając ich udział w badaniach dokładności wykonywania analiz chemicznych, a także organizowała szkolenia dla pracowników stacji. Ponadto, Stacja Krajowa prowadziła obsługę finansową okręgowych stacji oraz kontrolowała ich działalność.

3.2.1.1. Zadania wykonywane na zlecenie producentów rolnych

Głównym zadaniem realizowanym przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze było badanie gleb dla potrzeb optymalizacji nawożenia, obejmujące oznaczenie stopnia zakwaszenia (pH) oraz zawartości podstawowych składników pokarmowych, tzw. makroelementów (fosforu, potasu i magnezu). W kontrolowanym okresie na terenie całego kraju okręgowe stacje badały rocznie około 400 tys. próbek. Próbkę pobrane zgodnie z metodyką określoną przez stacje dotyczyły pól o powierzchni blisko jednego miliona hektarów. Zleceniodawca otrzymywał sprawozdanie z badań (sprawozdanie obejmowało wyniki badania wielu prób dostarczonych przez jednego zleceniodawcę). W badanym okresie liczba sprawozdań z badań zmniejszyła się z 51 tys. w 2011 r. do 42 tys. w 2014 r., tj. o 17,6%.

W celu optymalizacji nawożenia stacje okręgowe wykonywały badania gleb na zawartość mikroelementów (manganu, boru, miedzi, cynku i żelaza) oraz azotu mineralnego. Liczba sprawozdań na zawartość mikroelementów wzrosła z 1,6 tys. w 2011 r. do 2 tys. w 2014 r. (o 25%). Liczba ocen próbek zbadanych na zawartość azotu mineralnego wzrosła znacząco: z 13,8 tys. w 2011 r. do 25,1 tys. w 2014 r. (o 81,9%).

Stacje prowadziły także analizy gleb i podłoży dla potrzeb ogrodnictwa. Badania dotyczyły ww. makroelementów oraz dodatkowo azotu, chloru i zasolenia, a ich wyniki przekazywano producentom w terminie 1–3 dni od dostarczenia próbek do laboratorium. Liczba zaleceń nawozowych wzrosła z 8,4 tys. w 2011 r. do 9,9 tys. w 2014 r. (o 17,8%).

Liczba szkoleń i instruktaży dla rolników w zakresie badań agrochemicznych zmniejszyła się z 28 tys. w 2011 r. do 24 tys. w 2014 r. (o 14,2%). Zmniejszyła się również liczba przeszkolonych rolników: z 41 tys. do 34 tys. (o 17,1%).

Corocznie stacje badały średnio 760 próbek nawozów naturalnych oraz 253 próbki osadów ściekowych przeznaczonych do rolniczego wykorzystania.

Realizując zadania związane z wdrażaniem przepisów dyrektywy azotanowej stacje okręgowe wydały opinie o planach nawożenia w liczbie od 712 w 2011 r. do 905 w 2014 r. Nie wydano opinii negatywnych.

Za wykonanie zleconych zadań stacje okręgowe pobierały opłaty stanowiące dochód budżetu państwa. Stawki oraz sposób uiszczania opłat za zadania wykonywane przez stacje były zgodne z przepisami określonymi w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 stycznia 2008 r. *w sprawie wysokości i sposobu uiszczania opłat za zadania wykonywane przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze* oraz w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 grudnia 2007 r. *w sprawie wysokości opłaty za wydanie opinii o planie nawożenia oraz sposobu jej uiszczania*.

Okręgowe stacje wykonywały również analizy jakości nawozów mineralnych (azotowych, fosforowych, potasowych i wieloskładnikowych) na podstawie porozumienia zawartego z Inspekcją Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych. Liczba przebadanych próbek w badanym okresie wzrosła: z 380 w 2011 r. do 1.232 w 2014 r. Badano głównie próbki wapna nawozowego: 253 w 2011 r., 849 w 2014 r. Odsetek stwierdzonych nieprawidłowości w zakresie parametrów jakościowych wynosił od 0,94% do 3,95%.

Badania materiału roślinnego dotyczyły analizy pasz gospodarskich, roślin konsumpcyjnych oraz części wskaźnikowych roślin dla potrzeb nawożenia dolistnego. Badania obejmowały szeroki zakres – od makroelementów przez azotany, azotyny do metali ciężkich. Okręgowe stacje wykonywały ich rocznie od 6,7 tys. w 2011 r. do 4 tys. w 2014 r. Ponadto badały rocznie około 150 próbek płodów rolnych na potrzeby kontroli jakości w produkcji integrowanej – głównie na zawartość kadmu i ołowiu.

Wykaz ważniejszych zadań zrealizowanych w okresie objętym kontrolą przez stacje okręgowe podano w załączniku nr 2 Informacji (tabela nr 3).

3.2.1.2. Monitoring środowiska

Zgodnie z art. 27 pkt 6 i art. 28 ust. 1 pkt 6 ustawy o nawozach i nawożeniu, Krajowa Stacja i 17 stacji okręgowych prowadziły monitoring azotu mineralnego w glebach oraz monitoring fosforu i azotu azotanowego w wodach do głębokości 90 cm od powierzchni gruntu. Sieć punktów pomiarowych zawartości azotu i fosforu została opracowana we współpracy z IUNG-PIB w Puławach (na gruntach ornych) oraz Instytutem Technologiczno-Przyrodniczym w Falentach (na użytkach zielonych), i określona w zarządzeniu nr 2/2007 Dyrektora Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej z dnia 10 października 2007 r. *w sprawie wprowadzenia instrukcji badań monitoringowych*.

Wyniki badań monitoringowych prowadzonych przez stacje okręgowe przekazywano do Krajowej Stacji, która utworzyła i prowadziła centralną bazę danych. Okręgowe stacje dysponowały natomiast bazami obejmującymi dane z terenu ich działania.

W 2013 r. na terenie Polski rozmieszczono 4.928 stałych punktów monitoringowych azotu mineralnego w glebach, w tym 3.900 na gruntach ornych i 1.028 na użytkach zielonych, a także 1.646 punktów monitoringowych azotu i fosforu w wodach, z tego 1.256 na gruntach ornych i 390 na użytkach zielonych. W celu zapewnienia równomiernego ich rozmieszczenia, w każdej gminie umiejscowiono przynajmniej jeden punkt.

W latach 2011–2013, z pomiarów w okresie wiosennym i jesiennym Krajowa Stacja zgromadziła łącznie 177.408 wyników badania azotu azotanowego i azotu amonowego w glebach, 8.663 wyników badania azotu azotanowego w wodach oraz 4.924 wyniki badania zawartości fosforu przyswajalnego (przeprowadzonego na jesieni 2012 r.).

Stacja przekazywała bazy danych do Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej, IUNG-PIB w Puławach, Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego w Falentach. Wyniki badań w formie syntetycznych opracowań przedkładane były przez ww. Instytuty do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz do Ministerstwa Środowiska.

Ponadto, dane dotyczące zasobności gleb w azot, gromadzone w bazie danych KSChR, zostały wykorzystane podczas ewaluacji ex post PROW 2004–2006 oraz oceny śródkresowej PROW 2007–2013 przy ocenie wpływu wdrażania działań rolnośrodowiskowych na jakość gleby. Natomiast dane dotyczące zanieczyszczenia wód azotanami zostały wykorzystane przy opracowaniu zasięgu obszarów szczególnie narażonych na zanieczyszczenie azotanami (OSN).

Zwrócenia uwagi wymaga fakt, że ilość stosowanych nawozów naturalnych, określona w planach nawozowych zaopiniowanych przez stacje okręgowe, nie była weryfikowana badaniami gleby przez wojewódzkie inspektoraty ochrony środowiska, przez co – zdaniem NIK – sposób prowadzenia kontroli nałożonej obowiązkiem wynikającym z przepisu art. 32 ustawy o nawozach i nawożeniu był niewystarczający²⁰.

Należy też zaznaczyć, że ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o *wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*²¹ powierzyła KSChR i podlegającym jej stacjom okręgowym, jako tzw. instytucjom pośredniczącym, nowe zadania przy realizacji PROW 2014–2020. Dotyczą one przeprowadzenia analiz glebowych w celu wyznaczenia obszarów o niekorzystnych warunkach oraz tworzenia i prowadzenia bazy danych zawierającej wyniki analiz gleb w celu zaprezentowania postępów i osiągnięć w dziedzinie polityki rozwoju obszarów wiejskich (art. 5 ust. 6). Analizy te wykonywane będą na podstawie planu opracowanego przez MRiRW, który przewiduje badanie odczynu gleb dwoma metodami w 103.822 punktach pomiarowych. W ustawie budżetowej na 2015 r., w związku z powierzeniem powyższych zadań, zostały ujęte wydatki KSChR na pomoc techniczną w ramach PROW 2014–2020 w kwocie 8.912 tys. zł.

3.2.2. Współpraca stacji chemiczno-rolniczych z rolnikami, instytucjami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi

3.2.2.1. Współpraca z rolnikami

Uwarunkowania współpracy

Ustawa o nawozach i nawożeniu nałożyła na okręgowe stacje chemiczno-rolnicze obowiązek prowadzenia działalności szkoleniowej i informacyjnej, której celem jest m.in. przekonanie rolników do badania gleby, a następnie – na podstawie uzyskanych wyników – ustalenie i stosowanie racjonalnych dawek nawozów mineralnych dostosowanych do potrzeb pokarmowych uprawianych roślin. Powyższa praktyka jest szczególnie wskazana w gospodarstwach prowadzących intensywną produkcję rolną – w celu zwiększenia opłacalności produkcji, ochrony środowiska i utrzymania gleby w wysokiej kulturze. Wymaga jednak od rolników wiedzy oraz wysiłku organizacyjnego polegającego na fachowym pobraniu próbek, przekazaniu ich do okręgowej stacji chemiczno-rolniczej, a następnie przeliczeniu otrzymanych wyników badania na dawki nawozów.

²⁰ Informacja o wynikach kontroli „Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt”, nr ewid. 181/2014/P/14/050/KRR.

²¹ Dz. U. z 2015 r., poz. 349.

W Polsce po 2004 r. na skutek wsparcia rolnictwa z funduszy Unii Europejskiej nastąpiła intensyfikacja i modernizacja produkcji roślinnej. Zwiększyła się powierzchnia pól i gospodarstw przy jednoczesnej ich specjalizacji, powodującej uproszczenie płodozmianu i koncentrację produkcji zwierzęcej. Zmniejszyła się przy tym powierzchnia uprawy roślin poprawiających żyzność gleby, tj. okopowych i motylkowatych. Uproszczenie płodozmianu i brak nawozów organicznych (m.in. obornika) w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, rekompensowane są zwiększonym nawożeniem mineralnym. W skali całego kraju nawożenie NPK wzrosło z 102,4 kg/ha w sezonie 2004/2005 do 133 kg/ha w 2012/2013. W tych warunkach wzrasta znaczenie kontroli właściwości chemicznych gleby na podstawie wyników badania w laboratoriach, w tym okręgowych stacji chemiczno-rolniczych, w celu uniknięcia przenawożenia pól i zanieczyszczenia środowiska.

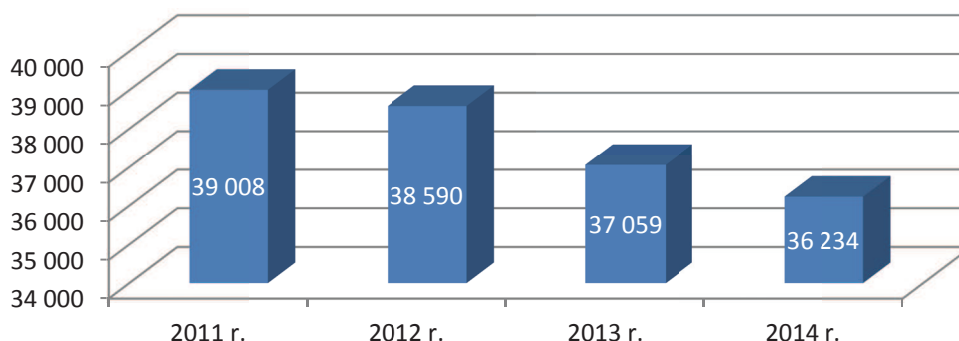
Korzystanie z agrochemicznej obsługi rolnictwa

Liczba gospodarstw

W badanym okresie zmniejszyła się liczba gospodarstw przebadanych przez stacje okręgowe: z 39 tys. w 2011 r. do 36,2 tys. w 2014 r. (spadek o 7,1%). W 2013 r. w skali kraju liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha wyniosła 1.394 tys., a odsetek gospodarstw korzystających rocznie z usług okręgowych stacji był niewielki i wyniósł około 2,7%.

Wykres nr 5

Liczba gospodarstw przebadanych przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze w latach 2011–2014

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych KSChR.

Przy ocenie skali korzystania z agrochemicznej obsługi rolnictwa należy uwzględnić obowiązujące w praktyce rolniczej zalecenie, zawarte również w Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej, aby glebę zbadać przynajmniej raz na cztery lata. Zalecenie to odnosi się głównie do rolników nie stosujących wysokich dawek nawozów, zachowujących płodozmian, mających dobre rozeznanie w zakresie potrzeb nawozowych uprawianych roślin. W przypadku intensywnej produkcji roślinnej zalecane jest coroczne badanie gleby w celu ustalenia dawek nawozów pod każdą uprawę.

Do oceny skali, w jakiej rolnicy korzystają z agrochemicznej obsługi rolnictwa – obok liczby rolników corocznie korzystających z usług okręgowych stacji – niezbędne są dane dotyczące częstotliwości z jaką rolnicy korzystają z tych usług. Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza nie udostępniła takich danych w toku kontroli NIK, gdyż system informatyczny stacji okręgowych, zbudowany w latach 2002–2003, nie pozwalał na ich przetwarzanie.

Wobec powyższego, Najwyższa Izba Kontroli zwróciła się do dyrektorów stacji okręgowych oraz dyrektora KSChR o oszacowanie liczby gospodarstw objętych agrochemiczną obsługą, przy uwzględnieniu częstotliwości korzystania z tych usług w ostatnich czterech latach. Zwrócono się także o oszacowanie liczby gospodarstw, które powinny zostać objęte tą obsługą ze względu na prowadzenie intensywnej produkcji roślinnej, a które dotychczas z niej nie korzystały. Założono, że pracownicy stacji okręgowych dzięki znajomości terenu swojego działania dokonali takich szacunków lub będą w stanie je przeprowadzić dla potrzeb kontroli. Dyrektor KSChR oraz siedmiu spośród dziewięciu dyrektorów OSChR objętych kontrolą nie posiadali jednak takich danych szacunkowych. I tak, Dyrektor KSChR uzasadnił powyższe następująco: „*Ustawodawca nie nałożył na jednostkę obowiązku prowadzenia ocen i prognoz dotyczących gospodarstw rolnych, które powinny stosować racjonalne nawożenia w oparciu o badania zasobności gleb w celu określania potrzeb nawozowych. Stacje chemiczno-rolnicze, zgodnie z obowiązującymi przepisami nie mają limitów ograniczających liczebność badań. Zatem każdy rolnik zainteresowany nawożeniem w oparciu o badania gleby ma możliwość skorzystania z usług OSChR.*”

W dwóch stacjach okręgowych, których dyrektorzy podjęli się oszacowania podano:

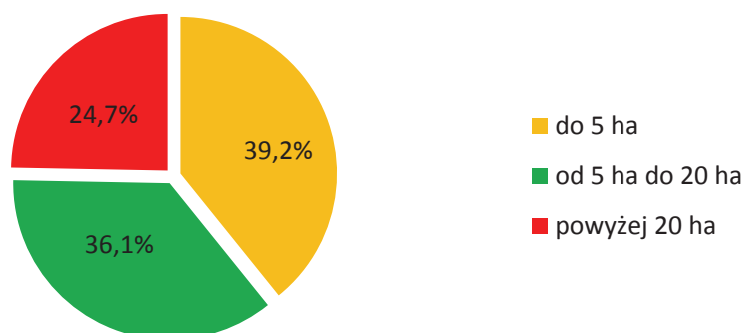
- Według szacunków OSChR w Poznaniu, na terenie jej działania znajdowało się 105.235 gospodarstw rolnych, natomiast z jej usług w latach 2011–2014 korzystało średniorocznie 2.980 gospodarstw, co stanowiło 2,8% gospodarstw z terenu jej działania (brak możliwości wyodrębnienia liczby gospodarstw korzystających wielokrotnie z usług Stacji). Natomiast z jej usług (według szacunków) winno korzystać corocznie około 26.309 gospodarstw (11,3%), przy założeniu, że każde gospodarstwo dokonuje badań raz na cztery lata. Ponadto, Kierownik Działu Agrochemicznej Obsługi Rolnictwa wyjaśnił, że głównymi przyczynami niskiego zainteresowania rolników badaniem gleby i zaleceniami nawozowymi były: „ (...) *brak powszechnego obowiązku badania gleb, brak poczucia sensu i przydatności wyników badań w mentalności rolników (powielany przez pokolenia model nawożenia „na oko”), zazwyczaj dobre plonowanie roślin w Wielkopolsce, podwyżka cen w 2014 r. (niektórych zadań nawet o 100%)*”.
- Według OSChR we Wrocławiu, na terenie działania stacji było 57.354 gospodarstw. Liczba gospodarstw rolnych, które powinny korzystać z usług stacji została oszacowana na 14.337, podczas gdy obecnie korzysta 4.442 (tj. 7,7% wszystkich gospodarstw oraz 31% – które powinny korzystać).

Okręgowe stacje nie były w stanie wygenerować danych o ogólnej powierzchni gospodarstw korzystających z ich usług według grup obszarowych, przekazanych przez rolników w formularzach zleceń, gdyż posiadany system informatyczny nie miał funkcji zliczającej te dane.

Dla potrzeb kontroli NIK, Dyrektor KSChR oszacował, że w latach 2011–2013 gospodarstwa o powierzchni do 5 ha stanowiły najliczniejszą grupę, tj. 39,2%. Drugą grupę pod względem liczebności stanowiły gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha (24,7%). Strukturę przebadanych gospodarstw na podstawie powyższego oszacowania podano na wykresie nr 6.

Wykres nr 6

Struktura gospodarstw przebadanych przez OSChR w latach 2011–2013

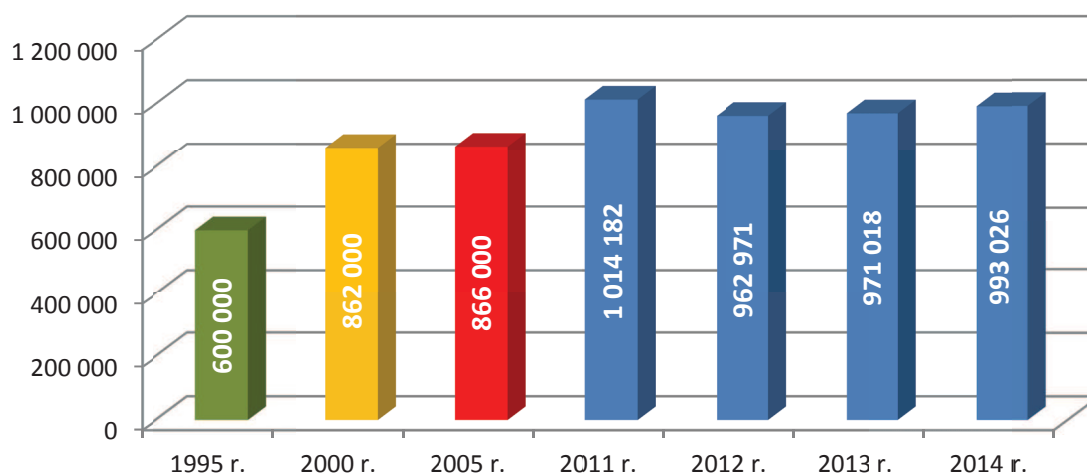
Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych KSChR.

Powierzchnia użytków rolnych

W 1995 r. powierzchnia użytków rolnych przebadana przez stacje chemiczno-rolnicze wyniosła 600 tys. ha, a do 2000 r. wzrosła o 44%, tj. do 862 tys. ha i pozostała na zbliżonym poziomie do 2005 r. (866 tys. ha). W ostatnim dziesięcioleciu, mimo wzrostu poziomu nawożenia mineralnego, przebadana powierzchnia wzrosła jedynie do 993 tys. ha w 2014 r., tj. o 14,7%. Należy zaznaczyć, że w latach 2011–2014 powierzchnia ta nie uległa zmianie.

Wykres nr 7

Powierzchnia użytków rolnych w ha przebadana przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych KSChR.

W 2013 r. powierzchnia użytków rolnych w Polsce, bez gruntów ugorowanych, wyniosła 14,2 mln ha. Stacje okręgowe w tym roku przebadały glebę w 37 tys. gospodarstwach o łącznej powierzchni 0,97 mln ha. Z powyższych danych wynika, że swoją obsługą objęły 6,8% użytków rolnych. Średnia powierzchnia przebadana w jednym gospodarstwie wyniosła 26,2 ha. W powyższej sprawie Dyrektor KSChR podał: „W latach 2011–2013 w 10 spośród 17 stacji liczba gospodarstw objętych badaniami była licznie większa w grupie obszarowej pow. 20 ha w porównaniu z grupą do 5 ha. To wpływa na ogólną przeciętną wielkość przebadanej powierzchni w odniesieniu do liczby gospodarstw”.

Szacunki NIK dotyczące skali korzystania z agrochemicznej obsługi rolnictwa

Wobec braku danych dotyczących częstotliwości z jaką rolnicy korzystają z usług stacji okręgowych, co uniemożliwiło określenie liczby gospodarstw objętych tą obsługą, NIK dokonała oszacowania skali korzystania z agrochemicznej obsługi rolnictwa wykorzystując przedstawione wyżej dane KSChR dotyczące struktury gospodarstw (wykres nr 6), wyniki ankiety przeprowadzonej przez NIK (opis ankiety znajduje się w dalszej części niniejszego rozdziału) oraz dane GUS.

Za podstawę obliczeń odsetka gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych, korzystających z agrochemicznej obsługi, przyjęto ww. strukturę gospodarstw oraz liczbę gospodarstw przebadanych w latach 2011–2013 (łącznie 114.657, średnio 38.219). Na tej podstawie obliczono, że rocznie przebadanych zostało 14.982 gospodarstw o powierzchni poniżej 5 ha, 13.797 – od 5 ha do 20 ha i 9.440 – powyżej 20 ha. W tabeli nr 1 porównano uzyskane liczby do liczby gospodarstw w Polsce w 2013 r.

Tabela nr 1

Odsetek gospodarstw przebadanych przez OSChR w skali roku

Powierzchnia gospodarstw	do 5 ha	od 5 ha do 20 ha	pow. 20 ha	Ogółem
Udział w strukturze	39,2%	36,1%	24,7%	100%
Liczba przebadanych gospodarstw	14 982	13 797	9 440	38 219
Liczba gospodarstw w Polsce w 2013 r.*	732 840	526 725	135 066	1 394 631
Odsetek przebadanych gospodarstw	2,0%	2,6%	7,0%	2,7%

* Według GUS, bez gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha.

Z uzyskanych obliczeń wynika, że z usług OSChR korzystało rocznie 7% gospodarstw o powierzchni powyżej 20 ha. Należy zwrócić uwagę, że to do tej grupy obszarowej należą gospodarstwa prowadzące intensywną produkcję rolniczą. Odsetek gospodarstw o powierzchni poniżej 5 ha korzystających z tych usług był najniższy i wyniósł 2%.

Powyższe dane dotyczące korzystania z badań gleby w jednym roku nie obrazują w pełni skali agrochemicznej obsługi rolnictwa – do oceny potrzebne są bowiem dane z czterech lat uwzględniające częstotliwości korzystania. Pozwoli to nie ujmować wielokrotnie rolników, którzy korzystają z tej obsługi częściej niż jeden raz na cztery lata. Do oszacowania przyjęto wyniki ankiety przeprowadzonej wśród rolników, według których ponad połowa rolników skorzystała z tej obsługi częściej niż jeden raz w latach 2011–2014. Oznacza to, że liczba korzystających z usług stacji okręgowych mieści się w przedziale od 62,5% do 87,5% sumy korzystających w ciągu czterech lat. Do dalszych obliczeń, przedstawionych w tabeli nr 2, przyjęto wartość pośrednią, tj. 75%.

Tabela nr 2

Odsetek gospodarstw przebadanych przez OSChR w latach 2011–2014

Powierzchnia gospodarstw	do 5 ha	od 5 do 20 ha	pow. 20 ha	Ogółem
Liczba przebadanych gospodarstw łącznie w latach 2011–2014	59 149	54 472	37 270	150 891
75% ww. liczby gospodarstw przebadanych w latach 2011–2014	44 362	40 854	27 953	113 168
Liczba gospodarstw w Polsce w 2013 r.*	732 840	526 725	135 066	1 394 631
Maksymalny odsetek przebadanych gospodarstw	6,1%	7,8%	20,7%	8,1%

* Według GUS, bez gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha.

Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że w latach 2011–2014 obsługą agrochemiczną zostało objętych w Polsce maksymalnie 8,1% gospodarstw. Spośród gospodarstw dużych, z intensywną produkcją rolniczą, skorzystało z tej obsługi maksymalnie 20,7%

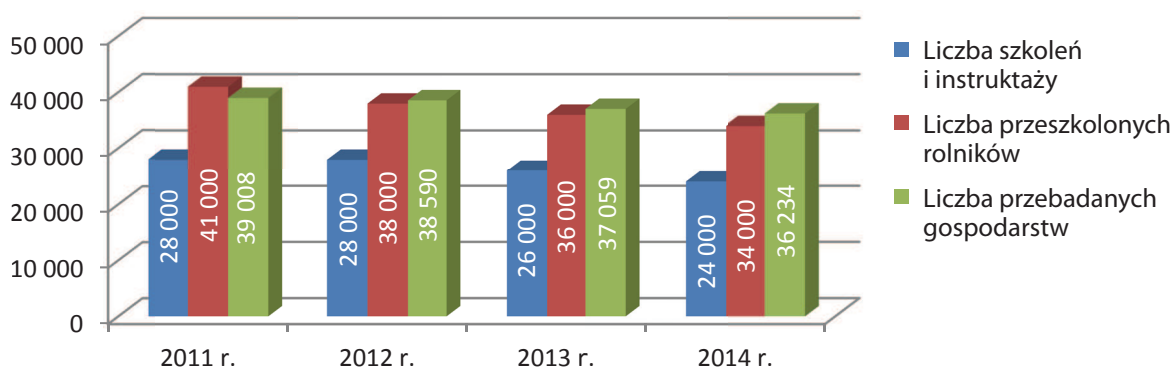
Działalność szkoleniowa i informacyjna

W latach 2011–2014 działalność szkoleniowa i informacyjna stacji chemiczno-rolniczych obejmowała spotkania informacyjne i szkolenia grupowe, szkolenia i instruktaże indywidualne (od 24 tys. do 28 tys. rocznie), a także udział w targach i dożynkach w celu prezentacji oferty stacji, np. badania odczynu gleb, przekazywanie rolnikom materiałów informacyjnych i reklamowych, zachęcanie do odwiedzania stron internetowych. Przedmiotem szkoleń była m.in. technika pobierania próbek oraz ustalanie dawek nawozów na podstawie właściwości chemicznych gleby określonych w stacji okręgowej oraz w zależności od spodziewanego plonu. Rolnicy mogli także obliczyć dawki nawozów korzystając z internetowego doradztwa rolniczego dostępnego na stronach stacji.

Liczba przeszkolonych rolników w 2011 r. wyniosła 41 tys. i obniżyła się do 34 tys., tj. o 17% w 2014 r. Liczba ta była zbliżona do liczby przebadanych gospodarstw (wykres nr 8). Oznacza to, że adresatami szkoleń i instruktaży byli głównie rolnicy, którzy skorzystali z oferowanych usług. W okresie objętym kontrolą działalność upowszechnieniowa stacji nie skutkowała zwiększeniem liczby przebadanych gospodarstw.

Wykres nr 8

Porównanie danych dotyczących działalności szkoleniowej z liczbą przebadanych gospodarstw

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych KSChR.

Działalność szkoleniowa i upowszechnieniowa stacji w latach 2011–2014 polegała ponadto na publikowaniu artykułów w czasopismach lokalnych – łącznie 100, o zasięgu krajowym i międzynarodowym – 21, przygotowaniu raportów i opracowań z wyników badań o zasięgu wojewódzkim – 45, powiatowym – 241 i gminnym – 2.213, opracowaniu ulotek i innych materiałów informacyjnych – 716 tys. (nakład), audycji radiowych i telewizyjnych.

O stanie świadomości zawodowej rolników w odniesieniu do badań agrochemicznych świadczy poniższa opinia doradcy Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego²²: „Nawożenie jest jednym z ważniejszych czynników plonotwórczych, a jego koszt to 30%–40% ogółu nakładów ponoszonych

²² <http://www.modr.mazowsze.pl/porady-dla-rolnikow/produkcja-roslinna/1239-kiedy-i-jak-pobierac-probki-glebowe>.

na uprawę roślin. Przy stale rosnących cenach nawozów nie ma mowy o nawożeniu „na oko”. Zwykle prowadzi ono do zachwiania proporcji pomiędzy poszczególnymi składnikami, a efektem są zawsze straty plonu. Dla ustalenia odpowiednich dawek nawozów konieczne jest zbadanie gleby i opracowanie zaleceń nawozowych. (...) Jako doradca muszę stwierdzić, że stosunkowo mało rolników robi te badania. Wiedzą dużo o nawozach i innych środkach produkcji, a nie zdają sobie sprawy jak istotne jest badanie zasobności gleby. Rolnicy powinni zrozumieć, że nie osiągną wysokich efektów produkcyjnych stosując drogie nawożenie dolistne i skuteczne środki ochrony roślin, jeśli nie będą znali zasobności swoich gleb. Racjonalne nawożenie jest obecnie koniecznością ekonomiczną. Zmniejszająca się opłacalność upraw i wzrost kosztów, w tym nawozów, powinny skłonić ich do wykonania analiz chemicznych i ustalenia nawożenia w oparciu o uzyskane wyniki”.

Strategia współpracy z rolnikami

Kontrola wykazała, że niskie zainteresowanie rolników agrochemiczną obsługą rolnictwa oraz spadek liczby zleceń w okresie intensyfikacji produkcji rolnej, spowodowanej wsparciem udzielanym w ramach wspólnej polityki rolnej, nie został dostrzeżony przez dyrektorów stacji i nie był przedmiotem analiz oraz działań mających na celu poprawę sytuacji. Zachęcenie rolników do przeprowadzenia badań agrochemicznych, a przez to zwiększenie liczby rolników korzystających z usług stacji okręgowych, nie zostało objęte planami kontroli zarządczej KSChR oraz ośmiu badanych stacji okręgowych. Tylko w OSChR w Białymstoku, w planach kontroli zarządczej, określono cele odnoszące się do wzrostu świadomości rolników w zakresie stosowania nowoczesnych metod nawożenia i wapnowania gleb oraz systematycznego propagowania zasadności przeprowadzania badań agrochemicznych.

Zdaniem NIK, strategiczne planowanie współpracy z rolnikami utrudniał stacjom brak danych dotyczących liczby gospodarstw w terytorialnym zasięgu działania poszczególnych stacji okręgowych oraz ich struktury. Stacje nie mogły korzystać z danych GUS, ponieważ zasięg ten nie pokrywał się z granicami administracyjnymi województw. Przestarzały system informatyczny, którym się posługiwały nie pozwalał na przetwarzanie danych, np. dotyczących powierzchni ogólnej przebadanych gospodarstwa, częstotliwości z jaką gospodarstwa korzystały z usług stacji. Zgromadzone dane nie były wykorzystywane do identyfikacji gospodarstw, które dotychczas nie korzystały z agrochemicznej obsługi rolnictwa.

Współpraca pracowników terenowych OSChR z rolnikami, polegająca na odwiedzaniu rolników w danej wsi co cztery lata w celu wyjaśnienia im celu badań, a także udzielenia zainteresowanym instruktażu oraz dostarczenia im niezbędnego sprzętu do pobierania próbek, okazała się nieskuteczna. W ocenie NIK, 170 pracowników działów agrochemicznej obsługi rolnictwa nie było w stanie dotrzeć do wszystkich gospodarstw w Polsce, pobrać próby od zlecających badania oraz przekonać pozostałych rolników o potrzebie przeprowadzenia badań. Tezę tą potwierdza ankieta przeprowadzona przez NIK, z której wynika że 21% rolników dowiedziało się o działalności stacji okręgowych od ich przedstawicieli, a tylko 10% rolników korzystających z usług stacji okręgowych wskazało, że skorzystało z ich szkoleń i materiałów informacyjnych.

Wyniki badania ankietowego

W celu określenia uwarunkowań korzystania z agrochemicznej obsługi rolnictwa, NIK przeprowadziła ankietę. Rozesłano ją pocztą elektroniczną do 20 tys. rolników w całym kraju na adresy uzyskane w trybie art. 19 ust. 1 pkt 2 lit. f ustawy o NIK od Agencji Restrukturyzacji

i Modernizacji Rolnictwa. Odpowiedzi udzieliło 1.149 (5,8%) ankietowanych, reprezentujących wszystkie grupy gospodarstw, tj. o powierzchni poniżej 5 ha – 20,4%, od 5 ha do 20 ha – 34,1%, od 20 ha do 50 ha – 20% i powyżej 50 ha – 25,5%.

Wyniki ankiety wskazały, że:

- Zaledwie połowa odpowiadających (591, tj. 51,4%) zetknęła się z działalnością okręgowych stacji chemiczno-rolniczych. Najwyższy odsetek stanowili posiadacze gospodarstw dużych, tj. 74% – o powierzchni powyżej 50 ha, 66% – od 20 ha do 50 ha, 41% – od 5 ha do 20 ha i 27% poniżej 5 ha.
- Źródłem wiedzy o działalności stacji chemiczno-rolniczych była głównie zawodowa edukacja rolnicza (40%) i specjalistyczne szkolenia (32%). Od przedstawiciela okręgowej stacji dowiedziało się o niej 21% ankietowanych, a ze strony internetowej i z prasy rolniczej – po 15%. Najrzadziej wskazywanym źródłem informacji była ulotka reklamowa (4%) i stoiska na targach lub wystawach rolniczych (6%).
- Z usług okręgowych stacji skorzystało 41,3% respondentów (474), przy czym głównie byli to posiadacze gospodarstw dużych, i tak: z grupy gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha – 65%, o powierzchni od 20 ha do 50 ha – 53%, od 5 ha do 20 ha – 31% i poniżej 5 ha – 17%.
- Wśród korzystających rolników, najwyższy odsetek stanowili posiadacze gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha – 40%, od 20 ha do 50 ha i od 5 ha do 20 ha – po 26%, a poniżej 5 ha – 8%.
- Najczęściej rolnicy korzystali z badania gleby na zawartość makroelementów i odczyn gleby (89% i 83%), 33% zleciło badanie gleby na zawartość mikroelementów, 39% – sporządzenie zaleceń nawozowych. Z opiniowania planów nawozowych skorzystało 7%.
- Niewielu rolników wskazało, że skorzystało ze szkoleń i materiałów informacyjnych (10%) oraz z internetowego doradztwa rolniczego (3,4%).
- Zdecydowana większość rolników, tj. 80%, zlecała badanie próbek glebowych stacjom okręgowym w latach 2011–2014, a 20% – przed 2011 r. Ponad połowa rolników (59%) zlecała badanie gleby częściej niż jeden raz na cztery lata, z tego co drugi zlecający posiadał gospodarstwo o powierzchni powyżej 50 ha, co czwarty – o powierzchni od 20 ha do 50 ha.
- W zdecydowanej większości (96%), odpowiadający określili usługi stacji chemiczno-rolniczych jako bardzo przydatne i przydatne.

Z usług świadczonych przez inne podmioty niż okręgowe stacje chemiczno-rolnicze skorzystało 296 na 1.149 odpowiadających (25,7%), z tego 145 (12,6%) skorzystało również z usług OSChR, a 151 (13,1%) skorzystało wyłącznie z usług tych podmiotów.

Terminowość badań

Terminy realizacji badań zostały określone przez dyrektora KSChR począwszy od 2007 r., w związku z wprowadzeniem polityki jakości. Liczono je od dnia wniesienia opłaty za dostarczoną próbkę. Przestrzeganie wytycznych dotyczących terminowości było sprawdzane corocznie podczas audytów przeprowadzonych przez Polskie Centrum Akredytacji. Rolnik oddając próbki do badania był informowany, w jakim terminie otrzyma wynik, co pozwalało na ocenę możliwości skorzystania z badania przed zastosowaniem nawozów. W formularzu zlecenia, podpisywanym przez pracownika stacji okręgowej oraz zleceniodawcę, określano datę realizacji. Średni czas od otrzymania próbki do badań i uiszczenia opłaty do wydania wyniku badania wyniósł od trzech dni do trzech tygodni. W kontroli nie stwierdzono przypadków nieterminowej realizacji zleceń.

Kampania informacyjna MRiRW pn. „Racjonalna gospodarka nawozami”

W 2014 r. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach działań ochrony środowiska oraz promocji koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa, przeprowadziło ogólnokrajową kampanię informacyjną pn. „Racjonalna gospodarka nawozami”. Jej celem było poinformowanie rolników, zwłaszcza gospodarujących na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenia azotami pochodzenia rolniczego (OSN), o potrzebie prowadzenia racjonalnej gospodarki nawozowej, rozumianej jako świadome gospodarowanie składnikami pokarmowymi w obrębie pola, gospodarstwa, regionu, a także kraju, w celu efektywnego wykorzystania tych składników, dla uzyskania optymalnego poziomu produkcji rolnej, przy zachowaniu walorów środowiska glebowego i wodnego.

Kampania została sfinansowana ze środków pomocy technicznej PROW 2007–2013. Wydrukowano 1,3 mln ulotek i 10 tys. plakatów. Ponad 1 mln ulotek zostało dołączonych do korespondencji wysyłanej do rolników ubezpieczonych w KRUS. Partnerami strategicznymi w realizacji kampanii były m.in. KSChR i stacje okręgowe. Ich działania informacyjne polegały na: rozprawdzeniu ulotek załączanych do sprawozdań z badań i do innych dokumentów wydawanych przez stacje oraz wyłożeniu w siedzibach OSChR; umieszczeniu plakatów w urzędach gmin, szkołach i innych obiektach użyteczności publicznej; utworzeniu strony internetowej (www.schr.gov.pl), poświęconej racjonalnej gospodarce nawozami. Koszt kampanii wyniósł 91,9 tys. zł.

Inicjatywa Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi przeprowadzenia akcji informacyjnej o szerokim zasięgu, dotycząca racjonalnego nawożenia oraz zapobieganiu stratom azotu i fosforu, okazała się pożyteczna. Zdaniem NIK, działania o takim charakterze powinny być systematycznie powtarzane, a ich efekty weryfikowane w celu doboru najtrafniejszych metod przekonania rolników do korzystania z agrochemicznej obsługi rolnictwa.

3.2.2.2. Współpraca z instytucjami badawczymi i innymi instytucjami publicznymi

Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza zawarła porozumienia o współpracy z:

- Inspekcją Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w zakresie badań jakości nawozów wprowadzanych do obrotu i środków wspomagających uprawę roślin;
- Państwową Inspekcją Ochrony Roślin i Nasiennictwa odnośnie badań materiału roślinnego na potrzeby eksporterów (badania pozostałości pestycydów, azotanów i azotynów) oraz w ramach produkcji integrowanej (badania zawartości metali ciężkich);
- Instytutem Technologiczno-Przyrodniczym w Falentach w celu wdrażania do praktyki najnowszych osiągnięć badawczych i zaleceń nawozowych opracowanych przez Instytut.

Ponadto, Stacja wspólnie z IUNG-PIB w Puławach uczestniczyła w monitoringu azotu mineralnego i fosforu w ramach programu wieloletniego przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 175/2011 z dnia 6 września 2011 r. Zakres tych działań omówiono w pkt 1.2.1.2. *Monitoring środowiska*. Stacja współpracowała również z Krajowym Zarządem Gospodarki Wodnej przekazując mu corocznie wyniki monitoringu azotu mineralnego oraz azotu azotanowego w wodach gruntowych.

Stacja brała udział w projektach badawczych wspólnie z Uniwersytetem Przyrodniczym we Wrocławiu²³ oraz z IUNG PIB w Puławach²⁴. Współpracowała także z Uniwersytetem

²³ Opracowanie metody chemicznej ekstrakcji gleby do oceny fitodostępności mikroelementów oraz prognozowania zanieczyszczenia środowiska.

²⁴ „System nawożenia mikroelementami roślin uprawnych dla gospodarstw wysokoprodukcyjnych”, „Czasowe i przestrzenne różnice w emisji azotu i fosforu z terytorium Polski do Morza Bałtyckiego”.

Przyrodniczym w Lublinie – przy wydaniu instrukcji²⁵ oraz z Instytutem Agrofizyki PAN w Lublinie – przy opracowaniu normy w zakresie oznaczania składu granulometrycznego gleby metodą dyfrakcji laserowej.

Stacja Krajowa oraz stacje okręgowe współpracowały z Krajową Izbą Rolniczą oraz wojewódzkimi izbami rolniczymi. Przedstawiciele stacji brali udział w spotkaniach, walnych zgromadzeniach, posiedzeniach zarządu, a także w szkoleniach organizowanych przez izby. Stacje udostępniły izbom artykuły oraz raporty o stanie odczynu i zasobności gleb oraz informacje i publikacje o agrochemicznej obsłudze rolnictwa.

Współpraca z jednostkami doradztwa rolniczego

Współpraca Stacji Krajowej z jednostkami doradztwa rolniczego realizowana była przez wspólne szkolenia, seminaria, udział w lokalnych targach, dożynkach. W 2013 r. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Radomiu (CDR) we współpracy ze Stacją opublikowało dokument „Dobre praktyki rolnicze w nawożeniu użytków rolnych.” Współpraca okręgowych stacji z ośrodkami doradztwa rolniczego (ODR) polegała także na uczestnictwie w przedsięwzięciach organizowanych przez te ośrodki, podczas których pracownicy OSChR prezentowali usługi świadczone dla rolników, np. pomiar odczynu gleby.

Zgodnie z art. 2 ust. 2b ustawy z dnia 22 października 2004 r. o *jednostkach doradztwa rolniczego*, podstawowym zadaniem Centrum Doradztwa Rolniczego oraz wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego jest prowadzenie doradztwa rolniczego obejmującego działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mającego na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.

Najwyższa Izba Kontroli zwraca uwagę, że wśród instytucji wymienionych w art. 5 ust. 2 przedmiotowej ustawy, z którymi współpracują jednostki doradztwa rolniczego, nie zostały wymienione stacje chemiczno-rolnicze.

W sprawie nie ujęcia stacji w ww. ustawie, Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi stwierdził, że powyższe „... nie wyklucza takiej współpracy. Ponadto, CDR i ODR dysponują własnymi laboratoriami. Obecnie laboratorium działa w 8 ODR-ach i Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Radomiu”.

3.2.3. Wydatkowanie środków na realizację zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa

Krajowa Stacja, zgodnie z art. 27 pkt 7 ustawy o nawozach i nawożeniu, prowadziła obsługę finansową stacji okręgowych, w tym opracowywała plany dochodów i wydatków poszczególnych stacji okręgowych, sprawozdawczość z ich realizacji oraz przekazywała środki finansowe na działalność bieżącą. Projekty planów KSChR na lata 2011–2014 były sporządzane na podstawie projektów planów jednostkowych złożonych przez 17 stacji okręgowych. Do przedłożonych przez Stację projektów rocznych planów finansowych oraz sprawozdań z ich wykonania za lata 2011–2014 MRiRW nie wniosło uwag.

²⁵ „Instrukcja nawożenia ślazuwca pensylwańskiego”.

Wysokość i struktura dochodów

Dochody stacji zrealizowane w 2011 r. wyniosły 8.881 tys. zł, w 2012 r. – 8.413 tys. zł, w 2013 r. – 8.674 tys. zł, w 2014 r. – 8.472 tys. zł i były wyższe od planowanych odpowiednio: o 20,2% (1.493 tys. zł), o 13,5% (1.003 tys. zł), o 15,7% (o 1.180 tys. zł) i o 10,8% (827 tys. zł). Wyższe dochody były wynikiem m.in.: uzyskania wyższych opłat za zadania wykonywane przez stacje okręgowe; zwrotu wydatków poniesionych w latach ubiegłych w związku z ich zmniejszeniem wynikającym z faktur korygujących; dochodów z tytułu sprzedaży makulatury i złomu.

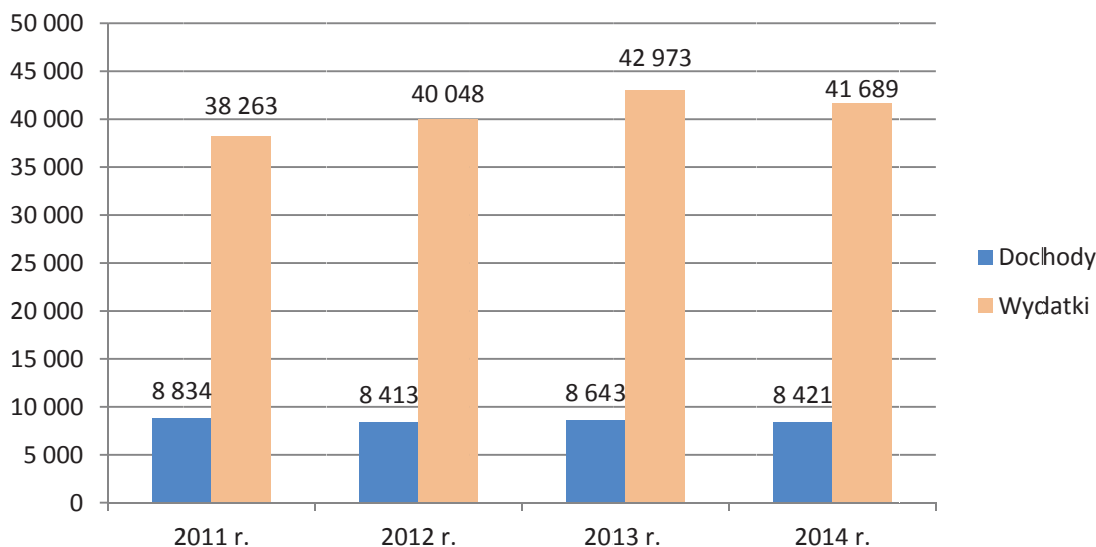
W latach 2011–2014 największy udział w dochodach miały opłaty za zadania wykonane przez stacje okręgowe, stanowiące od 96,3% do 96,8% dochodów ogółem. Dochody z tytułu najmu i dzierżawy stanowiły 2,8%–2,9% dochodów ogółem.

Wysokość i struktura wydatków

Zrealizowane wydatki wyniosły: 38.263 tys. zł w 2011 r., 40.048 tys. zł w 2012 r., 42.973 w 2013 r., 41.689 w 2014 r. i były zgodne z planowanymi. Najwyższe wydatki dotyczyły wynagrodzeń i pochodnych od wynagrodzeń (71,3%–78,7% wydatków ogółem), zakupu materiałów i wyposażenia (8,7%–12,4%), a także zakupu energii (3%–3,3%).

Wykres nr 9

Dochody i wydatki stacji chemiczno-rolniczych w tys. zł

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych KSChR.

Szczegółowe dane dotyczące dochodów i wydatków stacji chemiczno-rolniczych podano w załączniku nr 2 Informacji (tabela nr 4).

Zatrudnienie i wynagrodzenia

W latach 2011–2014 przeciętne zatrudnienie w Stacji Krajowej i 17 OSChR w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło odpowiednio: 531,34; 526,21; 519,03 i 517,83 etatów. Wydatki na wynagrodzenia wyniosły odpowiednio: 23.702 tys. zł, 23.730 tys. zł, 23.768 tys. zł i 23.782 tys. zł i były zgodne z planami na poszczególne lata. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie przypadające na etat wyniosło: w 2011 r. – 3.717 zł, w 2012 r. – 3.758 zł, w 2013 r. – 3.816 zł i w 2014 r. – 3.827 zł.

Przeciętne zatrudnienie w Stacji Krajowej w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło: w 2011 r. – 11,1; w 2012 r. – 10,7; w 2013 r. – 10,7 i w 2014 r. – 11. Wydatki na wynagrodzenia wyniosły odpowiednio: 904 tys. zł, 930 tys. zł, 953 tys. zł i 858 tys. zł. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w Stacji przypadające na etat wyniosło odpowiednio: 6.768 zł, 7.277 zł, 7.443 zł i 7.258 zł.

Szczegółowe dane dotyczące zatrudnienia i wynagrodzenia w stacjach chemiczno-rolniczych podano w załączniku nr 2 Informacji (tabela nr 5).

Należności i zobowiązania

Stan należności KSChR i 17 okręgowych stacji wyniósł: w 2011 r. – 702 tys. zł, w 2012 r. – 749 tys. zł, w 2013 r. – 750 tys. zł i w 2014 r. – 918 tys. zł.

Na koniec 2011 r. wystąpiły należności przeterminowane w kwocie 13.243 zł z tytułu wykonanych usług – badanie próbek (4.013 zł) oraz umowy lokaty terminowej (9.230 zł)²⁶. W związku z nieściągalnością tych należności²⁷, Dyrektor Stacji – na podstawie art. 55 w zw. z art. 56 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach publicznych*²⁸ – wyraził zgodę na ich umorzenie. Na koniec 2014 r. wystąpiły należności przeterminowane w kwocie 224 tys. zł z tytułu naliczonych kar umownych dotyczących umowy na realizację robót budowlanych (w tej sprawie toczyło się postępowanie sądowe).

Stan zobowiązań KSChR i 17 OSChR obejmował zobowiązania niewymagalne (zobowiązań wymagalnych nie było): w 2011 r. w kwocie 2.214 tys. zł, w 2012 r. – 2.251 tys. zł, w 2013 r. – 2.241 tys. zł, w 2014 r. – 2.219 tys. zł.

Udzielanie zamówień publicznych

W latach 2011–2014 Stacja i cztery z dziewięciu badanych okręgowych stacji udzieliły sześciu zamówień publicznych na podstawie ustawy z dnia 29 stycznia 2014 r. *Prawo zamówień publicznych*²⁹ na łączną kwotę 3.072 tys. zł. Przedmiotem zamówienia przeprowadzonego przez KSChR był zakup 12 sztuk samochodów osobowych na potrzeby OSChR za kwotę brutto 298,7 tys. zł. Przedmiotem zamówień udzielonych przez OSChR były remonty i modernizacje budynków, w tym największe zamówienie na kwotę 2.432,6 tys. zł dotyczyło termomodernizacji i zostało udzielone przez OSChR w Poznaniu. W kontroli stwierdzono, że pięć postępowań na łączną kwotę 2.959,3 tys. zł przeprowadzono zgodnie z przepisami ustawy *Prawo zamówień publicznych*. W OSChR w Bydgoszczy stwierdzono natomiast, że w postępowaniu dotyczącym przebudowy dachów i kominów na kwotę 112,7 tys. zł naruszono art. 91 ust. 3 ustawy, formułując kryterium oceny ofert na podstawie właściwości wykonawcy, tj. jego wiarygodności technicznej, a nie wyłącznie przedmiotu zamówienia.

Wartość pozostałych udzielonych przez stacje zamówień nie przekraczała kwoty określonej w art. 4 pkt 8 ustawy *Prawo zamówień publicznych*. Dotyczyły one m.in. zakupu wyposażenia i usług (w tym remontowych), zakupu materiałów biurowych i eksploatacyjnych, chemikaliów do badań, sprzętu laboratoryjnego, środków czystości, dostaw ciepła i energii elektrycznej, usług informatycznych, wody i paliwa. Zamówienia zrealizowano na podstawie obowiązujących

²⁶ Dłużnikami były dwa przedsiębiorstwa i bank spółdzielczy w postępowaniu upadłościowym oraz osoba zmarła.

²⁷ Okręgowe stacje podejmowały działania mające na celu wyegzekwowanie tych należności m.in. przez skierowanie spraw do postępowania upadłościowego i postępowania egzekucyjnego.

²⁸ Dz. U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.

²⁹ Dz. U. z 2013 r., poz. 907 ze zm.

w stacjach regulaminów udzielania zamówień publicznych, których wartość nie przekracza wyrażonej w złotych równowartości kwoty 14 tys. euro, a od 16 kwietnia 2014 r. – 30 tys. euro. Kontrola wykazała, że zamówień w KSChR i ośmiu skontrolowanych stacjach okręgowych udzielano zgodnie z regulaminami. W OSChR w Poznaniu stwierdzono natomiast, że wyboru wykonawcy dokumentacji technicznej inwestycji dotyczącej termomodernizacji budynku stacji w 2011 r. dokonano z naruszeniem przepisów ustawy Prawo zamówień publicznych. Nie zachodziły bowiem przesłanki udzielenia zamówienia z wolnej ręki, określone w art. 4 pkt 8 ustawy. Wartość zamówienia wyniosła 55 tys. zł netto (67,7 tys. brutto), tym samym przekroczono równowartość 14 tys. euro, tj. kwotę 53,7 tys. zł. Przyczyną była omyłka przy przeliczeniu euro na zł.

Wykorzystanie potencjału badawczego stacji okręgowych

Zapotrzebowanie na usługi okręgowych stacji związane było z cyklem produkcji roślinnej. Najwięcej rolników zlecało badanie gleby przed zastosowaniem nawozów mineralnych, tj. jesienią i wczesną wiosną w celu ustalenia optymalnej dawki nawozów. Powodowało to spiętrzenie prac. Na przykład w OSChR w Białymstoku przez cztery miesiące (kwiecień–maj i wrzesień–październik) wykonywano ponad 50% zleceń.

W celu przygotowania do sezonowego zapotrzebowania na badania, OSChR przeprowadzały zmiany organizacyjne polegające na: przesunięciu pracowników z innych stanowisk, pracy w soboty, wydłużeniu dziennego czasu pracy, dostosowaniu terminów urlopów, przyjęciu na staż i praktyki zawodowe uczniów, studentów i osób kierowanych przez urzędy pracy.

W pozostałych okresach prowadzono badania wody i gleb w ramach monitoringu, realizowano zadania zleczone przez KSChR (dopracowanie metody Mehlicha III), przeprowadzano walidację metod badawczych i wzorcowanie przyrządów pomiarowych, przeglądy zarządzania, a także wykorzystywano urlopy wypoczynkowe.

Kontrola wykazała, że potencjał badawczy w dziewięciu badanych stacjach okręgowych wykorzystany był racjonalnie.

Celowe było też przeprowadzenie przez stacje chemiczno-rolnicze adaptacji i wdrożenia metody Mehlicha III do rutynowych oznaczeń zawartości składników pokarmowych w glebie. Uzyskane wyniki prac wskazały na liczne korzyści płynące z wdrożenia tej metody, w tym na zwiększenie wydajności oraz na znaczne zmniejszenie kosztów analiz. Jest to metoda uniwersalna zastępująca kilka dotychczas stosowanych, pozwalająca na oznaczenie makro i mikroelementów w jednym wyciągu glebowym. Zdaniem naukowców, zalety te mogą przyczynić się do szerszego upowszechnienia badań agrochemicznych i korzystania z doradztwa nawozowego wśród producentów rolnych³⁰.

Obciążenie stacji okręgowych zadaniami oraz wydatki na ich działalność

Terytorialny zasięgi działania stacji okręgowych – określony w zarządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 17 z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej i okręgowych stacji chemiczno-rolniczych – był zróżnicowany. Największy zasięg miała OSChR w Warszawie, tj. 1.670 tys. ha użytków rolnych, a najmniejszy OSChR w Gorzowie

³⁰ „Adaptacja testu Mehlicha 3 do rutynowych oznaczeń zawartości fosforu, potasu i magnezu w glebie”, Przemysł chemiczny, czerwiec 2015 r.; „Testy glebowe jako podstawa doradztwa nawozowego”, Studia i raporty IUNG-PIB, 2015 r.

Wielkopolskim – 711,7 tys. ha użytków rolnych³¹. Zróżnicowane było także zatrudnienie: w 2013 r. OSChR w Gorzowie Wielkopolskim zatrudniała 22 osoby, a OSChR w Warszawie – 39 osób. Liczba przebadanych gospodarstw na jednego pracownika była najwyższa w OSChR w Warszawie i wyniosła 117, a w OSChR w Gorzowie Wielkopolskim najniższa – 31. Wydatki na działalność statutową w przeliczeniu na jednego pracownika nie różniły się znacząco w poszczególnych stacjach i wyniosły: od 75,9 tys. zł w OSChR w Gorzowie Wielkopolskim do 84 tys. zł w OSChR w Warszawie. Dane dotyczące poszczególnych stacji okręgowych podano w załączniku nr 2 Informacji (tabela nr 6).

Organizacja poboru i dostarczania próbek do badania w stacjach okręgowych

Głównym zadaniem pracowników terenowych stacji okręgowych jest pozyskiwanie od rolników próbek glebowych do badania, a także prowadzenie szkoleń w zakresie metodyki ręcznego pobierania próbek, dostarczanie sprzętu do pobierania (laski i torebki), pomoc przy wypełnieniu dokumentacji.

Rolnicy z małych i średnich gospodarstw najczęściej sami pobierają próby. W przypadku gospodarstw wielkoobszarowych, niezbędne jest zastosowanie mechanicznego poboru próbek glebowych, np. przy pomocy automatycznego próbnika zamontowanego na pojeździe terenowym wyposażonym w nawigację satelitarną. Tego typu działalnością zajmują się wyspecjalizowane podmioty gospodarcze, które dostarczają próbki stacjom okręgowym.

W zakresie pobierania próbek do badania, kontrola NIK ujawniła nieprawidłowości w OSChR we Wrocławiu, które dotyczyły prowadzenia – pomimo zawartych umów o zakazie konkurencji – działalności gospodarczej konkurencyjnej w stosunku do ustawowych zadań stacji okręgowej przez dwóch jej pracowników. Ponadto, faktury za przeprowadzone badania laboratoryjne gleb wystawiano nierzetelnie, tj. nie na podmiot będący zleceniodawcą i faktycznym nabywcą usługi, ale na pracownika prowadzącego działalność gospodarczą, który wprawdzie dokonał przelewu za usługę, ale jej nie zlecał i nie był jej nabywcą.

3.2.4. Nadzór nad stacjami chemiczno-rolniczymi

Kontrola wykazała, że w stacjach okręgowych prawidłowo funkcjonowała kontrola jakości badań laboratoryjnych. Stacja Krajowa przekazywała stacjom okręgowym corocznie aktualizowany „Katalog metod prowadzenia badań agrochemicznych w stacjach chemiczno-rolniczych”, który dotyczył m.in.: pobierania próbek, metod badań i wyceny ich wyników, doradztwa nawozowego, systemów jakości i międzynarodowej klasyfikacji norm. Pracownicy OSChR objęci byli ustawicznym szkoleniem w zakresie badań laboratoryjnych.

Wszystkie OSChR posiadały akredytację Polskiego Centrum Akredytacji (PCA)³² na badania agrochemiczne, które wymieniono w załącznikach do certyfikatów dostępnych na stronie internetowej PCA. Zakres udzielonej akredytacji, w tym stosowanie metod badawczych, był corocznie kontrolowany przez PCA. W 2012 r. Stacja Krajowa otrzymała od PCA certyfikat

³¹ Terytorialny zasięg działania OSChR w Warszawie obejmuje dawne województwa warszawskie, siedleckie, ciechanowskie i płockie. Terytorialny zasięg działania OSChR w Gorzowie Wielkopolskim obejmuje dawne województwa gorzowskie i zielonogórskie. Dane dotyczące powierzchni użytków rolnych według stanu przed wprowadzeniem nowego podziału administracyjnego.

³² Zakres akredytacji PCA nr AB 312 dostępny na stronie internetowej: www.pca.gov.pl.

akredytacji organizatora badań biegłości³³ potwierdzający spełnianie wymagań normy PN-EN ISO/IEC 17043:2011. We wszystkich laboratoriach prowadzono wewnętrzną kontrolę jakości analiz, która m.in. polegała na dołączaniu do każdej serii analitycznej próbek wcześniej przebadanych w celu weryfikacji poprawności wyników, a także przez zlecenie badania próbek laboratoriom zagranicznym.

Stacja Krajowa prowadziła kontrole w OSChR na podstawie rocznych planów kontroli zatwierdzonych przez Dyrektora Stacji. Czynności kontrolne realizował dyrektor, główny księgowy KSChR, a także inni pracownicy – zgodnie z zakresem obowiązków lub na podstawie upoważnienia do wykonania określonych czynności kontrolnych. Kontrole obejmowały zagadnienia związane z agrochemiczną obsługą rolnictwa, funkcjonowaniem laboratoriów, działalnością laboratoryjną i prowadzeniem gospodarki finansowo-księgowej. W wyniku kontroli wydano zalecenia pokontrolne, które dotyczyły dostosowania wewnętrznych aktów do aktualnych przepisów, doprecyzowania istniejących procedur, przestrzegania Kodeksu Pracy, regulaminu pracy, zasad BHP i PPOŻ. W zakresie działalności laboratoryjnej zalecono: dokumentowanie procedur badawczych i ważnych działań w laboratorium, zapewnienie anonimowości badań, zapewnienie właściwych warunków preparatyki prób na metale ciężkie i poprawę nadzoru nad niektórymi materiałami zużywanymi w laboratorium. W zakresie działalności finansowo-księgowej zalecono m.in. wprowadzenie zarządzenia dotyczącego sposobu budowy i funkcjonowania kont w programie finansowo-księgowym, aktualizację instrukcji obiegu dowodów księgowych. Zalecenia pokontrolne zostały zrealizowane.

W latach 2011–2014 MRiRW przeprowadziło w KSChR cztery kontrole w zakresie: przestrzegania uregulowań wewnętrznych w sprawie kontroli dokonywania wydatków w ramach kontroli zarządczej (2011 r.), stanu ochrony przeciwpożarowej (2011 r.), prawidłowości przeprowadzenia przez Stację kontroli działalności OSChR (2013 r.), wykonywania zadań obronnych (2013 r.). W wyniku kontroli nie stwierdzono nieprawidłowości. Rekomendowano doprecyzowanie uregulowań dotyczących kontroli o wymóg umieszczenia w protokołach z kontroli zaleceń pokontrolnych. Rekomendacje zrealizowano.

Działalność stacji chemiczno-rolniczych była także kontrolowana przez podmioty zewnętrzne, w tym przez Państwową Inspekcję Pracy, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Państwową Inspekcję Sanitarną. Kontrole te nie wykazały istotnych nieprawidłowości.

³³ Badanie biegłości – określenie, za pomocą porównań międzylaboratoryjnych, zdolności laboratorium do przeprowadzania badań lub wzorcowań (definicja zamieszczona na stronie internetowej PCA).

4.1 Przygotowanie kontroli

Kontrola została poprzedzona analizą stanu prawnego oraz analizą dostępnych dokumentów, w tym sprawozdań z działalności KSCHR z lat 2011–2013.

Przyjęto założenie, że badania kontrolne będą polegały głównie na analizie dokumentacji kontrolowanych jednostek, w tym dotyczącej realizowanych zadań z zakresu agrochemicznej obsługi rolnictwa oraz wykorzystania finansowania z budżetu państwa, a także na przeprowadzeniu ankiety wśród rolników mającej na celu ocenę działalności stacji okręgowych.

Okręgowe stacje wybrano do kontroli w sposób celowy. Wytypowano te, które otrzymały najwyższe środki z budżetu państwa oraz obsługiwały obszary intensywnie użytkowane rolniczo.

4.2 Postępowanie kontrolne i działania podjęte po zakończeniu kontroli

Kontrolę przeprowadzono w Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej oraz w dziewięciu okręgowych stacjach chemiczno-rolniczych. Do wszystkich 10 skontrolowanych jednostek zostały wysłane wystąpienia pokontrolne, w których NIK dokonała oceny kontrolowanej działalności.

Dyrektor OSChR we Wrocławiu wniósł do wystąpienia pokontrolnego osiem zastrzeżeń, z których trzy zostały oddalone, cztery – uwzględnione w całości, a jedno uwzględniono częściowo.

W trybie art. 29 ust. 1 pkt 2 lit. f ustawy o NIK zasięgnięto informacji w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi na temat: powodów określenia terytorialnych zasięgów działania stacji okręgowych innych niż granice województw, wykorzystania danych monitoringu zasobności gleb i wód w azot, liczby gospodarstw objętych badaniami agrochemicznymi, nieuwzględnienia stacji chemiczno-rolniczych w wykazie podmiotów współpracujących z jednostkami doradztwa rolniczego zawartego w ustawie z dnia 22 października 2004 r. *o jednostkach doradztwa rolniczego*, a także danych dotyczących kampanii informacyjnej pn. „Racjonalna gospodarka nawozami”.

W kontroli wykorzystano badanie ankietowe skierowane do 20 tys. rolników, których adresy poczty elektronicznej zostały pozyskane z krajowego systemu ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności – prowadzonych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Odpowiedzi udzieliło 1.149 rolników, tj. 5,8% ankietowanych.

W wystąpieniach pokontrolnych NIK wnioskowała m.in. o:

- podjęcie skutecznych działań w celu zwiększenia zainteresowania rolników usługami oschr,
- rozważenie możliwości utworzenia we współpracy z gminami i starostwami bazy danych potencjalnych klientów stacji okręgowej w celu rozszerzenia współpracy z rolnikami,
- podawanie rzetelnych danych w sprawozdaniach merytorycznych,
- dokonanie korekty sprawozdań z prowadzenia działalności merytorycznej przez stację okręgową w zakresie rzeczywistej liczby wykazywanych gmin,
- stosowanie właściwych trybów postępowania w zakresie udzielanych zamówień publicznych,
- prawidłowe formułowanie kryteriów oceny ofert w postępowaniach o udzielenie zamówień publicznych,
- rzetelne planowanie dochodów budżetowych,

- prawidłowe dokumentowanie i wystawianie faktur za zrealizowane badania laboratoryjne, zgodnie z faktycznym przebiegiem zdarzenia gospodarczego, na rzecz podmiotów zlecających wykonanie badań i będących odbiorcami wykonanych badań,
- dokonanie analizy potrzeb kadrowych i w przypadku stwierdzenia mniejszych potrzeb kadrowych niż limit zatrudnienia, rezygnacja ze sztucznego utrzymywania wakatów,
- wystąpienie do Krajowej Stacji o wygospodarowanie środków finansowych na sfinansowanie potrzeb inwestycyjnych stacji okręgowej, które umożliwią jej konkurowanie na rynku z innymi podmiotami,
- rozważenie możliwości rozwiązania stosunku pracy z pracownikami prowadzącymi działalność konkurencyjną w stosunku do ustawowych zadań stacji okręgowej z uwagi na naruszenie zapisów umowy o zakazie konkurencji.

Wszystkie wnioski pokontrolne sformułowane przez NIK w wystąpieniach pokontrolnych (11) zostały zrealizowane.

4.3 Finansowe rezultaty kontroli

Finansowe rezultaty kontroli wyniosły ogółem 67,7 tys. zł i stanowiły kwoty wydatkowane z naruszeniem ustawy Prawo zamówień publicznych, tj. udzielenia zamówienia z wolnej ręki bez zaistnienia stosownych przesłanek. [str. 32]

Wykaz jednostek objętych kontrolą, osób zajmujących kierownicze stanowiska – odpowiedzialnych za kontrolowaną działalność, ocen kontrolowanej działalności oraz jednostek organizacyjnych NIK, które przeprowadziły kontrolę

Lp.	Kontrolowana jednostka	Imię i nazwisko kierownika jednostki kontrolowanej	Stanowisko	Ocena kontrolowanej działalności ³⁴
1	2	3	4	5
I. Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi				
1.	Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Warszawie	Wojciech Lipiński	Dyrektor KSChR	P
2.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Warszawie	Zofia Sęktas	Dyrektor OSChR	P
II. Delegatura NIK w Białymstoku				
3.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Białymstoku	Jan Puczyński	Dyrektor OSChR	P
III. Delegatura NIK w Bydgoszczy				
4.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Bydgoszczy	Edward Poznański	Dyrektor OSChR	P
IV. Delegatura NIK w Lublinie				
5.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Lublinie	Przemysław Tkaczyk	Dyrektor OSChR	P
V. Delegatura NIK w Opolu				
6.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Opolu	Jan Grzegorek	Dyrektor OSChR	P
VI. Delegatura NIK w Olsztynie				
7.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie	Jerzy Zieliński	Dyrektor OSChR	P
VII. Delegatura NIK w Poznaniu				
8.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Poznaniu	Zdzisław Kruk	Dyrektor OSChR	P(N)
VIII. Delegatura NIK w Szczecinie				
9.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Koszalinie	Dagmara Jaworska	Dyrektor OSChR	P
IX. Delegatura NIK we Wrocławiu				
10.	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza we Wrocławiu	Piotr Matusiak	Dyrektor OSChR	P(N)

³⁴ Skróty użyte w tabeli oznaczają: P – ocena pozytywna, P(N) – ocena pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości.

Szczegółowe tabele i zestawienia liczbowe

Tabela nr 1

Porównanie zużycia nawozów mineralnych (NPK) w kg/ha użytków rolnych (w przeliczeniu na czysty składnik) w Polsce i w wybranych państwach Unii Europejskiej

Sezon	Zużycie nawozów mineralnych (NPK) w kg/ha			
	Polska	Francja	Niemcy	Węgry
1	2	3	4	5
1995/1996	84,5	163,5	167,7	59,6
2002/2003	93,6	134,3	153,0	85,4
2004/2005	102,4	127,2	148,3	96,8
2005/2006	123,3	119,7	145,9	66,8
2006/2007	121,8	118,1	135,3	95,4
2007/2008	132,6	130,2	136,1	93,6
2008/2009	117,9	91,2	113,1	74,6
2009/2010	114,7	92,9	128,3	63,5
2010/2011	126,6	94,9	148,5	66,6
2011/2012	125,8	88,5	136,0	73,1
2012/2013	133,0	86,9	141,3	80,0

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

Tabela nr 2

Porównanie plonów zbóż w dt/ha w Polsce i wybranych państwach Unii Europejskiej

Lata	Plony zbóż w dt/ha			
	Polska	Francja	Niemcy	Węgry
1	2	3	4	5
2004 r.	35,4	75,0	69,9	56,4
2005 r.	32,3	69,8	67,2	55,3
2006 r.	26,0	67,9	64,9	50,9
2007 r.	32,5	65,5	61,8	47,8
2008 r.	32,2	72,9	71,2	56,7
2009 r.	34,8	74,6	72,0	47,1
2010 r.	33,9	67,2	67,2	47,2
2011 r.	34,3	68,3	64,6	51,0
2012 r.	37,0	75,2	69,0	36,6

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych z roczników statystycznych GUS.

Tabela nr 3

Wykaz ważniejszych zadań zrealizowanych przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze w latach 2011–2014

Lp.	Nazwa zadania	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Sprawozdania z badań gleb na odczyn i zawartość makroelementów	50 829	39 110	47 159	42 067
2.	Zalecenia nawozowe dotyczące makroelementów	16 430	16 018	14 867	16 611
3.	Próbki gleby zbadane na zawartość makroelementów	406 958	399 001	392 276	404 812
4.	Sprawozdania z badań gleb na zawartość mikroelementów	1 627	1 715	1 810	2 004
5.	Zalecenia nawozowe dotyczące poszczególnych mikroelementów	b.d.	6 695	6 786	8 983
6.	Próbki gleby zbadane na zawartość mikroelementów	43 240	49 939	46 681	48 699
7.	Oceny próbek gleby zbadanych na zawartość N min	13 756	16 758	28 019	25 114
8.	Próbki gleby zbadane na zawartość N min	27 489	20 488	36 720	32 807
9.	Inne sprawozdania z badań zawierające wyceny, interpretacje wyników, itp.	5 934	6 545	11 480	11 501
10.	Sporządzone map odczynu i zasobności gleb	3 227	3 265	3 038	1 942
11.	Inne oceny wyników badań	b.d.	6 015	3 605	4 203
12.	Zbadane próbki gleb, ziem i podłoży ogrodniczych	30 827	32 829	35 881	35 625
13.	Zalecenia nawozowych dla gleb, ziem i podłoży ogrodniczych	8 376	8 657	9 527	9 908
14.	Szkolenia i instruktaże	28 000	28 000	26 000	24 000
15.	Przeszkoleni rolnicy	41 000	38 000	36 000	34 000
16.	Zbadane próbki nawozów mineralnych	127	344	246	383
17.	Zbadane próbki wapna nawozowego	253	825	854	849
18.	Zbadane próbki nawozów naturalnych	722	721	832	768
19.	Zbadane próbki osadów ściekowych i ścieków	221	313	250	229
20.	Zbadane próbki materiału roślinnego	6 666	3 808	4 236	3 990
21.	Zbadane próbki płodów rolnych dla potrzeb produkcji integrowanej	136	156	151	153
22.	Zaopiniowane plany nawożenia	712	746	752	905

Tabela nr 4

Realizacja dochodów i wydatków przez Krajową Stację Chemiczno-Rolniczą i 17 OSChR w latach 2011–2014 w tys. zł

Lp.	Wyszczególnienie	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.
1	2	3	4	5	6
I	Dochody ogółem, w tym:	8 834	8 413	8 643	8 421
	Wpływy z różnych opłat	8 570	8 098	8 397	8 182
	Dochody z najmu i dzierżawy składników majątkowych Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego lub innych jednostek zaliczanych do sektora finansów publicznych oraz innych umów o podobnym charakterze	264	240	246	239
II	Wydatki ogółem, w tym:	38 263	40 048	42 973	41 689
1.1.	Wydatki bieżące, w tym:	38 114	39 548	39 436	41 689
1.1.1.	Wynagrodzenia osobowe wraz z pochodnymi i dodatkowym wynagrodzeniem rocznym	30 218	30 714	30 749	30 771
1.1.2.	Zakup materiałów, energii, towarów i usług, w tym:	6 242	7 129	6 975	9 087
	Zakup materiałów i wyposażenia	3 369	3 779	3 725	5 182
	Zakup energii	1 275	1 343	1 423	1 358
	Zakup usług remontowych	681	1 073	803	1 463
1.1.3.	Pozostałe wydatki, w tym:	1 654	1 705	1 712	1 831
	Odpis na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych	596	590	584	587
	Podróże służbowe krajowe	374	363	348	431
1.2.	Wydatki majątkowe, w tym:	149	500	3 537	0
	Wydatki inwestycyjne jednostek budżetowych	149	120	3500	0
	Wydatki na zakupy inwestycyjne jednostek budżetowych	0	380	37	0

Tabela nr 5

Zatrudnienie i wynagrodzenie w KSChR i w 17 OSChR na koniec 2014 r.

Wyszczególnienie	KSChR i 17 OSChR	KSChR	17 OSChR
1	2	3	4
Przeciętne zatrudnienie w osobach w przeliczeniu na pełne etaty, w tym:	517,83	11	506,83
Kadra zarządzająca (dyrektorzy, wicedyrektorzy i główni księgowi)	37,30	3	34,30
Pracownicy działu finansowo-księgowego	21,94	2	19,94
Pracownicy działu laboratoryjnego	217,10	0	217,10
Pracownicy działu agrochemicznej obsługi rolnictwa	171,10	0	171,10
Pracownicy pozostali	70,39	6	64,39
Wynagrodzenia ogółem (w tys. zł)	23 782	958	22 824
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie (w tys. zł)	3,8	7,3	3,8

Tabela nr 6

Liczba przebadanych gospodarstw oraz wydatki na działalność statutową na jednego pracownika OSChR w 2013 r.

Lp.	OSCHR	Zatrudnienie	Liczba przebadanych gospodarstw	Liczba przebadanych gospodarstw na jednego pracownika	Wydatki na działalność statutową w tys. zł	Wydatki na działalność statutową w tys. zł na jednego pracownika
1	2	3	4	5	6	7
1.	Białystok	28,68	2 372	82,7	1 792	62,5
2.	Bydgoszcz	39,00	4 298	110,2	2 817	72,2
3.	Gdańsk	29,00	1 227	42,3	2 021	69,7
4.	Gliwice	26,00	1 096	42,2	1 909	73,4
5.	Gorzów Wielkopolski	22,00	683	31	1 669	75,9
6.	Kielce	28,63	2 323	81,1	1 768	61,8
7.	Koszalin	25,57	1 180	46,1	2 014	78,8
8.	Kraków	28,00	1 750	62,5	1 788	63,9
9.	Lublin	35,69	3 959	110,9	2 655	74,4
10.	Łódź	25,00	1 522	60,9	1 981	79,2
11.	Olsztyn	28,93	1 875	64,8	2 286	79,0
12.	Opole	24,71	1 157	46,8	1 883	76,2
13.	Poznań	46,40	3 427	73,9	3 659	78,9
14.	Rzeszów	25,81	1 920	74,4	1 934	74,9
15.	Szczecin	22,17	1 786	80,6	1 826	82,4
16.	Warszawa	38,77	4 552	117,4	3 255	84,0
17.	Wrocław	34,00	1 932	56,8	2 796	82,2
RAZEM		508,36	37 059	72,9	38 053	74,9

Wykaz ważniejszych aktów prawnych dotyczących kontrolowanej działalności

Wykaz aktów prawnych UE

1. Rozporządzenie (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2003/2003 z dnia 13 października 2003 r. w sprawie nawozów (Dz.U.UE L 304 z 21.11.2003, str.1 ze zm.).
2. Dyrektywa Rady nr 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotycząca ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (Dz.U.UE L 375 z 31.12.1991, str. 1 ze zm.).

Wykaz krajowych aktów prawnych

3. Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. Nr 89, poz. 991 ze zm.) – uchylona z dniem 15 listopada 2007 r.
4. Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 907 ze zm.).
5. Ustawa z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. z 2015 r., poz. 625).
6. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.).
7. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 grudnia 2007 r. w sprawie wysokości opłaty za wydanie opinii o planie nawożenia oraz sposobu jej uiszczenia (Dz. U. Nr 233, poz. 1716 ze zm.).
8. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 stycznia 2008 r. w sprawie określenia wysokości i sposobu uiszczenia opłat za przeprowadzenie czynności kontrolnych i przeprowadzenie badań laboratoryjnych nawozów, nawozów oznaczonych znakiem „NAWÓZ WE” oraz środków wspomagających uprawę roślin (Dz. U. Nr 17, poz. 108).
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 stycznia 2008 r. w sprawie wysokości i sposobu uiszczenia opłat za zadania wykonane przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze (Dz. U. Nr 29, poz. 174 ze zm.)
10. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowego stosowania nawozów oraz prowadzenia szkoleń z zakresu ich stosowania (Dz. U. z 2014 r., poz. 393).
11. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2008 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o nawozach i nawożeniu (Dz. U. Nr 119, poz. 765 ze zm.).
12. Zarządzenie Nr 17 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej i okręgowych stacji chemiczno-rolniczych (Dz. Urz. MRiRW Nr 12, poz. 17).
13. Zarządzenie Nr 15 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 czerwca 2006 r. w sprawie nadania statutu Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej (Dz. Urz. MRiRW Nr 7, poz. 10).
14. Obwieszczenie Ministra Gospodarki z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie listy akredytowanych laboratoriów upoważnionych do wykonywania badań potwierdzających spełnianie przez nawozy, oznaczone znakiem „NAWÓZ WE” wymagań określonych dla tych nawozów w odrębnych przepisach (M.P. z 2014 r., poz. 357).

Wykaz organów, którym przekazano Informację o wynikach kontroli

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
2. Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej
3. Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej
4. Prezes Rady Ministrów
5. Prezes Trybunału Konstytucyjnego
6. Rzecznik Praw Obywatelskich
7. Minister Finansów
8. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi
9. Minister Środowiska
10. Sejmowa Komisja Odpowiedzialności Konstytucyjnej
11. Sejmowa Komisja do Spraw Kontroli Państwowej
12. Sejmowa Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi
13. Sejmowa Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa
14. Sejmowa Komisja Finansów Publicznych
15. Senacka Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi
16. Senacka Komisja Środowiska
17. Dyrektor Krajowej Stacji Chemiczno-Rolniczej